

OBZORJA

LETO 1938

ŠTEV. 9

REVIJA ZA LEPOSLOVJE UMETNOST IN PUBLICISTIKO

VSEBINA

Rudolf Branko: NA HVARU 1938 — Miško Kranjec: LIZA — Franjo Roš: MATERINSKI DAN 1938 — Ivan Potrč: 30+20=50 — Dr. Dragotin Cvetko: MED ASEM IN JASINO — Branko Rudolf: KRITIKU — Bratko Ivan: GIBANJE CEN IN NAŠE KMETIJSTVO — Jože Kerenčič: ZEMLJIŠKI ODNOSI V SLOVENSKIH GORICAH — OCENE

Revija „OBZORJA“

izide dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100—, za pol leta din 50—, za vsak mesec din 9—; za dijake za vse leto din 84—, za pol leta din 42—, za vsak mesec din 7—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Dopisi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba. Urejata jo prof. dr. Vladimir Kralj in prof. dr. Ivan Dornik, oba v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Pošiljamo deveto številko revije. Prilagamo naročilnico in položnico.

Prosimo vse one, ki smo jim revijo poslali, da poravnajo naročnino, ker more revija samo na solidni gospodarski osnovi vršiti kulturno delo, ki si ga je zastavila. — Prihodnja številka izide v začetku novembra.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravnava naročnino, bodisi celotno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, naj jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter sporočijo naslove novih reflektantov nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte nove naročnike! Poslužite se priložene položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Krog naših sotrudnikov z velikim leposlovnim in publicističnim slovesom se širi ter je pričakovati, da se bodo „Obzorja“ v kratkem času razvila v eno naših najbolj uglednih revij.

CENIK INSERTOV:

Cela stran velja din 800—, pol strani din 400—, četrt strani din 200—.

Mali oglasi: beseda din 1—, najmanjši znesek din 20—.

NAROČNIKOM IN PRIJATELJEM »OBZORIJ«.

Lani se je Umetniški klub v Mariboru, reprezentančno društvo vseh na mariborskem kulturnem področju delujočih literatov, publicistov in likovnih umetnikov, odločil, da prične z letom 1938 izdajati samostojno revijo, namenjeno v prvi vrsti severnemu predelu naše kraljevine. Misel na novo revijo se ni porodila iz osebnih ambicij članov Umetniškega kluba, iz težnje po lastnem glasilu, marveč je dozorela iz prepričanja vseh tukajšnjih kulturnih delavcev, da je v današnjih dneh taka strankarsko neopredeljena, svobodno literarna in publicistična tribuna na našem severnem ozemlju nujno potrebna. Ustanoviteljev revije niso vodili niti diletantsko častihlepje niti računi, vodila jih je samo nesebična skrb, da dobi naš narod ob meji revialno glasilo, ki naj kaže našo obmejno zemljo, našega človeka na njej in njegovo usodo v resnični umetniški viziji, njegovo gospodarsko, socialno in moralno stvarnost pa v nepotvorjeni kritično-publicistični podobi. Sad večmesečnih pogajanj, ki so se bila vršila med Umetniškim klubom in Mariborsko tiskarno kot založnico, so »Obzorja«, revija za leposlovje, umetnost in publicistiko.

Vsako mlado književno podjetje se mora spočetka boriti s težavami, ki jih povzročajo skrbi za kvalitetno sodelništvo, in skrbi za materialni obstoj, za zadostno število naročnikov. Naš sodelniški krog, ki šteje že danes odlične pripovednike, pesnike in publiciste, še ni sklenjen; pojavljajo se novi mnogo obetajoči talenti, ki jim bodo »Obzorja«, kakor hitro se nekoliko razmahnejo, rada dajala prostora. Da se pa mora mlada revija uspešno razviti, da se po kakovosti še izboljša ter po obsegu razširi, je v prvi vrsti potrebno, da je njen gmočni položaj zagotovljen. Zato se obrača Umetniški klub do vseh onih, ki revijo že prejemajo, da blagovolijo naročnino pravočasno poravnati, one pa, ki se še nanjo niso naročili, prosimo, da z naročbo podprejo naše podjetje. S tem bodo postali vsi z našimi naročniki vred naši sodelavci pri gradnji slovenske kulturne zavesti ob severni meji, ki je ob stikališču dveh kultur nad vse važna obramba, pa tudi afirmacija naše narodnosti. Hkrati naprošamo vse naročnike in prijatelje revije, da nam pismeno sporočijo svoje eventualne želje in predloge glede revije.

UMETNIŠKI KLUB V MARIBORU.

Na Hvaru 1938

Galebi so se vetru predali
(ob njihovih krilih se ustavil je čas)
in dolgi valovi so potovali
od onstran, z nevidnega morja do nas.

In gledal sem gore, iz morja štrleče,
— ob vznožju se val je za valom razbil —
in jadrnice, voljno drseče
v objem obale, v domači zaliv.

O morje! V njem sem hotel utopiti
spomine vseh dni razočaranj in zmot,
se v ozkih ulicah mest izgubiti
ob krajih, ki polni so skritih lepot.

Pokoja pa ni ob vsej dolgi obali.
Prerad sem vedno gledal ljudi,
mladeniče — ribiče, ki so veslali,
in prožna dekleta — kot lepe živali,
in trudne starce udanih oči.

Še mladi imajo nemiren pogled;
in vem: še vam je voljo drobilo,
skrbi, neizpolnjenih želj preobilo,
— vse v licih začelo je pisati sled.

Med skalami kruši se ribiška vas.
Zvečer tam pojo z zategnjenim glasom;
vodo pa neso, kot pred davnim časom
dekleta, velika in vitka čez pas.

V tej južni naravi, v vsej polni krasoti
se plazi beda krog nizkih domov.
Pred noč pa ribiči — zarji naproti —
veslajo v taktu, kot včasih galjoti
svoje težke barke na žalostni lov.

Ob njih življenju se ustavil je čas.
Prozoren je svet, ko jim sonce zaide,
vsi čakajo sreče, da naj jim kdaj pride,
a beda rodi v njih dušah privide
bodočnosti, ki je še daleč od nas...

Liza

Ko je Liza prišla h krčmarju Lešnjeku, je bila še mlada, prav za prav otrok. Bila je revna in brez staršev. Imela je samo ime, drobne, nežne roke, ki so zmagovale najtežje delo, če je hotela živeti in če si je hotela za proščenje kupiti nove obleke; imela je še okrogel, nežen obraz z velikimi, začudenimi očmi in majhnimi usti, vedno pripravljenimi na lep in prijeten nasmeh, ki bi ga rada namenila komurkoli. Velike oči so se neprestano čudile vsemu: ljudem okoli sebe, živalim, nebu in zemlji, vetru in soncu, vse je bilo vredno, da je pobožala Liza s svojimi očmi. Sanjala je, kakor sanjajo vsi revni otroci, in verjela, da so sanje zelo, zelo podobne pravemu življenju; treba je pač zasanjati in res se potem tisto zgodi. Če se pa ni zgodilo tako, temveč docela nasprotno, so te oči zrle še vedno začudeno in skoraj nerazumevajoče, samo majhna, rdeča usta so se nasmehnila, kot bi hotela reči: Saj sem vedela, da bo tako.

Gostilna je stala ob veliki cesti, ki vodi prek reke in veže ravnino z nizkim hribovitim svetom, in v gostilni so se ustavljali ljudje z obeh strani velike vode, pili in plesali, kadar je Lešnjek zaigral na harmoniko; z njimi je morala plesati Liza, in potem so potniki odhajali, Liza pa jih je morala pospremiti s svojim prijaznim nasmehom. — Vse delo je ležalo nad njo, zakaj Lešnjek ni počel drugega, kakor posedal pri mizah, imel obešeno harmoniko prek rame in igral, če je kdo zaželel. V stranski sobi pa je ležala njegova bolna žena, ki jo je morala Liza prenašati na vrt, kjer je bilo sonce, in potem spet v sobo, kadar se je večerilo in so komarji postali nadležni. Dela je bilo več ko dovolj, toda še vedno ne toliko, da Liza ne bi mogla sanjati. Liza se je namenila po svetu in je verjela, da ji bo svet izpolnil vse njene sanje. Pri vsem tem je pa še vedno morala delati in tekati po hiši; in potem so jo poklicali potniki od najtežjega in najnujnejšega dela na ples, in če se je izgovarjala, je rekel Lešnjek, da mora; pusti naj delo in naj pleše.

Potem je umrla Lešnjekova žena, in samo toliko manj je bilo dela, kolikor ga je prej imela z nesrečno žensko. Lešnjek je mirno prenesel to smrt in po nekaj dneh je igral dalje na harmoniko in popival s potniki, ki so se ustavljali pri njem. Začel se je sukati okoli Lize, česar pa ta ni hotela opaziti. Zakaj, Liza je ljubila potnike, vse, grde in lepe, stare in mlade, zato ker so potovali, in čim dalje je kdo potoval, bolj ga je ljubila, in bila razočarana, če se je kdo vračal. Ljubila jih je in toliko, da ni pobegnila z njimi.

Dve leti je že bila pri Lešnjeku in leto je že minilo, kar je umrla Lešnjekova žena. Potem pa ji je Lešnjek dejal:

„Moja žena postaneš, Liza.“

Liza je bila nad tem toliko začudena, kakor nad vsem, kar je srečala

v življenju. Zazdelo se ji je, da jo je nekdo ujel za krilo, ko je potovala, in jo hoče zadržati, da ne bi šla dalje. „Kako bo to?“ je vprašala naposled. „Vi ste že stari, jaz sem pa še otrok.“

„Kakšen star!“ je odvrnil jezno Lešnjek. „Pa vzemi mladca, ki ničesar nima, boš videla, kakšno je življenje pod milim nebom.“

„Nisem tako mislila,“ se je zmedla. „Hotela sem reči: kako bo to, vi ste pameten, zrel možak, jaz pa sem še tako neumna.“ Liza bi se bila rada ognila temu, zato ker je ljubila mladega, nekoliko potepuškega potnika, ki se je že nekajkrat ustavil v gostilni, plesal z njo in zvečer prišel pod njeno okno in ji govoril o širokem svetu.

„Deklo boš imela,“ je govoril Lešnjek. „Ne boš delala mnogo. — Od lepote in mladosti pa ne moreš živeti. Zemlja daje kruha, gostilna pa denarja!“

„Da,“ je prikimala Liza in dojela to veliko resnico. „Saj nisem rekla, da vas nočem, samo vi bi si morali poiskati bogato nevesto. Kasneje mi boste očitali, da nisem ničesar prinesla k hiši.“ Takrat pa Lešnjek ni potreboval bogastva; imel je zemlje in gostilna je prinašala dovolj denarja, ki ga je on znal s harmoniko izvabiti od potnikov.

Tako je Liza postala gospodinja pri Lešnjeku in lahko bi ji bilo zelo dobro; zakaj res so dobili novo dekle, močno in dovolj pridno. Toda Liza je bila vajena dela od mladosti in nikdar ni želela, da bi kdaj posedala in ukazovala. Ljubila je delo, kakor je ljubila vse na svetu. Tako se je moralo zgoditi, da je dekla gospodinjala, ukazovala, kuhala in posedala v kuhinji, Liza pa se je vrtela za delom, smehljala se je gostom in potnikom, na katere je zdaj morala pozabljati, smehljala se je možu in smehljala se je dekli ter se bala, da se ne bi nikomur zamerila. Če pa je bil gospodar jezikav, ali če je dekla kričala, tedaj se je Liza preplašila in njene velike oči so spraševale: Kaj sem napravila? In ko ni dobila odgovora, se je umaknila.

Porodila je nekoliko pred časom, toda ker je moral priti zdravnik in ker je otrok umrl, Lešnjek ni sumil prav nič in ni vedel, da je bil to otrok iz ljubezni s potnikom, ki je zahajal k Lizi. Lizi pa je zdravnik prepovedal, da bi še kdaj rodila. Sicer si pa tega tudi ni želela, saj je bila še sama otrok. Toda če bi bil Lešnjek zahteval, naj rodi, čeprav bo morala sama umreti, bi bila voljna tudi to storiti. Liza pa je bila že zdavnaj odrinjena pri hiši in tudi pri ljubezni. Dekla je bila vse in Lešnjek je čedalje močnejše godrnjal nad Lizo. Naposled pa je še dekla zvedela za Lizino ljubezen s tujim potnikom, ki ga ni bilo več nikdar k hiši, in zdaj je bilo vsega konec. Lešnjek jo je pretepel, ko je priznala; in tajiti res ni imelo smisla; Liza ni imela česa izgubiti zato, ker ničesar ni imela.

Če je bila poslej še bolj zapostavljena, če je res morala delati, kakor delajo dekleta, to nje ni motilo in nikdar se ni ničesar kesala. Lešnjek pa se je ves spremenil. Z deklo je vlekel in se spotikal nad Lizo. Očital ji je, da mu noče roditi otroka, da je, kakor je bila prva žena, in za prvo ženo

Lešnjek ni jokal, ko je umrla. Liza bi bila rada rodila deset otrok, če bi mogla, samo zato, da bi ustregla človeku, ki ji je storil toliko dobrega, ki jo je vzel za ženo in jo iz dekle napravil za gospodinjo, pa najsi je vse to bilo tako malo res.

Zgodilo se je potem, da je imela dekla roditi. Lešnjek jo je odpeljal k njenim staršem, in ko je rodila, se je spet odpeljal tja in se tam veselil z njimi, Liza pa je bila sama v gostilni, delala in stregla potnikom, se jim grenko nasmihala, ko je poslušala njihovo pripovedovanje o svetu. In zahtelo se ji je, da bi se razjokala; oči se niso več čudile ničemur in usta so se še komaj nasmehnila.

Po enem mesecu, kar je rodila, se je dekla vrnila k hiši in prevzela gospodinjstvo. Liza pa je bila spet dekla. Nič ni bila razočarana nad tem. Saj je to življenje bilo docela podobno mladim letom: preobilica dela, nikakih pravic, niti želja po lepi, pisani obleki za proščenje. Vmes je bilo sicer nekaj velikega, podobnega res pravim, lepim sanjam, toda prehitro je minilo in premalo se je Liza dotaknila vsega, da bi mogla biti zdaj razočarana. Nič se ni čudila, da je morala spati v isti sobi, kjer je spala nekoč kot dekla in kamor je puščala tujega, nepoznanega potnika, dočim je gospodar, njen mož, zahajal k dekli.

Nič čudnega potem spet ni bilo, da se je Liza odločila za svet. Bila je odveč pri hiši, prenežna, da bi se borila za svoje pravice, in prepričana, da ni bilo prav, da se je nekoč Lešnjek odločil in jo vzel za ženo.

Nihče je ni ustavljal, komaj da so jo vprašali, kam gre. V Francijo, je rekla, in Francija je pomenila tisto lepo tujino, o kateri je sanjala toliko let in o kateri so pripovedovali vsi potniki, ki so se vračali iz nje in kamor so vsak dan odhajali.

V Francijo. Ponesla je s seboj skromno prtljago: obleko, ki jo je spominjala veselih proščenj v vročem poletju, drobne, že nekoliko utrujene roke, vendar vajene vsakega dela, velike oči, ki so bile še vedno rahlo začudene, čeprav so že začele razumevati svet, in ponesla je s seboj majhna usta, ki se bodo vsemu tudi poslej smehljala in se bodo nasmihala tudi grenkemu življenju, vsemu, kar ima doleteti človeka na dolgi in nepoznani težki poti.

Dali so ji roko v slovo, toda nihče ni jokal za njo in nihče ji ni rekel: Vrni se. Samo Lešnjek je nekaj godrnjal o grdi nehvaležnosti, toda morda je čutil, da je sam prav mnogo kriv, da celo ona ni nič kriva. Liza pa je tudi to sprejela kakor vse drugo v življenju, dobrotno in z nasmehom.

Odpeljala se je na velikem kmečkem vozu, ki je peljal v mesto, nihče ni jokal za njo in tudi sama ni jokala. Tako je utonila v svetu. Lešnjek je bil prepričan, da se ne bo nikdar več vrnila.

Liza pa se je vrnila po štirih letih. Deževnega jesenskega dne se je

peljala Liza po cesti proti Lešnjekovi gostilni v kočiji. Bila je oblečena skoraj mestno in zavita je bila v svetel plašč, ki je imel barvo jesenske megle, ležeče nad njim. Na glavi je imela čepico, izpod katere so ji silili plavi lasje in zakrivali ušesa in tilnik. Nad seboj je držala dežnik in gledala po ravnini, ki je ležala na obeh straneh ceste. Drevje ob cesti je bilo mokro, po steblih je polzela voda in se penila pri zemlji. Nebo je bilo nizko, mlade megle, polne dežja, so se jadrno peljale preko ravnine, in tam zadaj so se kopičile in postale še gostejše in še bolj polne dežja. Voznik je ustavil pred gostilno in ponesel dva kovčega v gostilniško sobo, ona mu je plačala, se ozrla za njim, ko je vozil nazaj proti mestu, in hudo ji je bilo zato, ker je morala tu ostati, ko je čutila, da bi bilo najbolje sestiti spet na voz, pa najsi še tako neprijetno prši, in se odpeljati nazaj v svet.

Vstopila je v gostilniško sobo in se ozrla po njej. Nikogar ni bilo tu. Pač pa je opazila, da je pred kratkim nekdo sedel pri eni od miz, zakaj po prtu je bilo razlitega nekaj rdečega vina in raztresene so bile drobtine od žemelj. Vse v sobi je bilo tako prijetno domače: mize, stoli, podobe na stenah, železna peč v kotu — ali ni bilo vse to njeno?

Odmajala je z glavo.

Vsa hiša je bila čudovito mirna, tiha, nikjer ni nihče ne govoril ne pel, niti se ni odkašljeval, in to jo je navdalo z rahlo skrbjo. Lahko bi se bila vprašala: po kaj sem se vrnila! Toda v Lizinem življenju je ležalo vse brez izpraševanja, vse, kar se je v življenju zgodilo, se je zgodilo nekako mimogrede, ne da bi o vsem mnogo razmišljala, zato ker je vedela, da nima pomena mnogo razmišljati. In ker jo je v Franciji obšla želja, da bi se vrnila, se je pač vrnila in zdaj je stala tu, morda nekoliko razočarana nad vsem, toda še vedno voljna, da sprejme nase vse življenje, trpljenje in razočaranje, in tudi morda troho radosti, ki ga življenje nikdar ne pozabi prinesiti skromnim in majhnim ljudem. Vse je treba sprejeti z odprtimi rokami, s čistim in dobrim srcem. In tako je sprejela Liza vse od življenja.

Vstopila je v vežo, zakaj če je že bila tu, ni kazalo drugega, kakor iti vsemu do kraja, potem pa naj se že zgodi kar koli. Veža je bila temačna, kakor vedno, v enem kotu je stala miza s steklenicami in kozarci in z nekaj vina, da ni bilo treba takoj teči v klet, če je kdo prišel. Red v hiši se ni spremenil, kar je ni bilo doma, in to je tako prijetno delo. Skoraj bi lahko vedela: danes to in to delajo, tja in tja je treba stopiti in opraviti delo.

V kuhinji je našla štiriletnega otroka, ki se je igral sredi premnogih polomljenih igrač. Velik šop las mu je stal pokoncu na glavi in podaljševal že veliko glavo. Iz nosa se mu je cedilo proti ustom, in kadar je bila nevarnost, da doseže usta, je otrok vselej povlekel nazaj. Liza je stopila k njemu in ga obrisala z njegovim predpasnikom, ki je bil umazan in masten.

Prav v tem trenutku je vstopila za njo dekla Verona. Liza jo je spoznala

po hoji, še preden jo je videla. Bila je močna, visoka, s širokim kmečkim obrazom in Liza je bila proti njej pravi otrok.

Troho zadrege sta čutili druga pred drugo. Potem se je Liza spomnila in ponudila roko, rekoč: „Bog daj, Verona.“ Dekla je bila vendar preveč presenečena, da bi mogla odkloniti roko, in morda se je ta trenutek le zavedla, da vse pravice pri hiši pripadajo tej vrnivši se ženi, pa najsi je dejanski položaj kakršenkoli. Tako je bilo nekoč, da je morala dekla vikati gospodinjo, pa čeprav je bila ta mlajša kakor Verona.

„Kje pa je Ivan?“ je vprašala Liza po gospodarju.

„V hlevu, pri živini,“ je odvrnila dekla. Potem se je le domislila in dejala: „Sedite.“ Odmaknila je od mize stol in ga obrisala.

Liza je razpela plašč, da je izpod njega pogledala lepa obleka, na katero je Verona vrgla oči.

„To je tvoj otrok,“ je rekla Liza.

Morda je hotela reči: Vajin otrok. Pa si je premislila, saj je tako dobro vedela, kako je.

„Moj je,“ je pritrdila Verona. Še vedno je bila v zadregi. Nekaj težkega, mučnega je ležalo v vsem tem srečanju, na katerega Verona niti malo ni mislila. Zdaj je vse vstalo v svoji pravi podobi in ni se dalo ničesar tajiti, vsaj ta prvi trenutek, ko je spoznanje vstalo v nepokvarjeni podobi, ko se je Verona zavedla, da je ona dekla, in da je Liza gospodinja, in ko se je zavedla, da je Liza tako lepo oblečena, tako gosposka, ona sama pa zane-marjena, umazana; čutila je, kakšna nevarnost je vstala za njo. Toda bilo je še prezgodaj, da bi ukrenila kar koli, kar bi ji vrnilo oblast tudi za dalje. Ženska, ki je sedela tu nekam boječa, je vendar imela vse v naročju, in Verona, ki je v teh štirih letih pridobila Lešnjeka docela zase, vendar pa ni mogla v njem ubiti sleherno misel na Lizo, je vedela, da se bo zdaj poslednjič odločilo, komu bo pripadlo prvenstvo v hiši. Zakaj če se je Liza vrnila, ni prišla samo mimogrede, temveč se je odločila, ostati pri hiši, ostati morda za vsako ceno.

Preden j se je mogla za kar koli odločiti, je vstopil Lešnjek. Verona je videla, kako ga je navdala rahla zadrega, ko je spoznal Lizo. Liza pa se je že dvignila, stopila proti njemu, mu ponudila svojo drobno roko, rekoč kakor prej: „Bog daj.“ Nekoliko zadrege je bilo v glasu, toda nič se ni spremenil zvok tega glasu.

Nihče ni imel o čem izpregovoriti in za trenutek so stali negibno, ne da bi se upali ozreti se drug po drugem. Naposled pa si je Verona našla delo v kuhinji. Zdaj se ni smela odmakniti, zdaj je morala tu ostati, zakaj zdaj se bo odločevalo o vsej bodočnosti. Ženska, ki sedi v tem lepem plašču na stolu, kakor potnica, ima vse pravice v tej hiši, ki jih je nekoč dobila, in katerim se ni bila nikdar odrekla, niti tedaj, ko je odšla zdoma. Treba je

samo, da sleče plašč, treba je, da seže po delu, treba je, da reče Veroni: Pojdi po to ali po ono, in Verona bo morala iti.

Toda Liza ni bila nikdar vajena, da bi se borila za svoje pravice, zato ker se niti ni zavedala, kakšne so njene pravice. Saj je živela vsa leta brez teh pravic, kako bi se potem mogla kdaj zavedati, kaj sme in česa ne sme. Vrnila se je ne toliko, da si pribori te pravice, ki ji pripadajo, temveč ker se ji je stožilo po vsem, kar je bilo tu, po domu, po delu, po sleherni malenkosti. In rahlo ji je prišlo na um: morda jo zdaj že potrebujejo pri hiši. Mogoče si je mož kaj premislil, in če ne drugega, vsaj nekoliko si oddahne v tem prijetnem zatišju ob cesti.

„Kaj si se naveličala sveta?“ je naposled vprašal Lešnjek, ko je čutil, da je nekaj treba spregovoriti.

Nasmehnila se je in zmignila z rameni, ne da bi s tem zanikala, ali pa potrdila njegovo vprašanje. „Rada bi videla, kako živite tu, pa sem prišla.“

Lešnjek je kimal. Prižigal si je cigareto in potem jo je gledal. Videl je njeno obleko, lepo in čisto, tesno se prilagajočo drobnemu telesu. Videl je njene roke, ki so ležale iztegnjene na nogah, kakor je sedela, bile so drobne, bele in mislil bi, da niso vajene dela. In videl je njen obraz: nič se ni postarala v teh letih. Velike oči so bile prav tako začudene, kakor prej, usta so se prav tako smehljala. Moral je pri vsem tem pomisliti, kako drago mu je bilo to bitje nekoč, kako ga je ljubil. Moral pa se je tudi vprašati, kaj se je zgodilo, da sta se tako čudno razšla. Kaj se je zgodilo med njima? Nikdar se ni spraševal o tem, vedel je samo, da jo je nekega dne skoro zamrzil, da je njeno mesto v hiši prevzela druga ženska, ki ni bila niti malo tako lepa, ne tako nežna, ki pa je znala nekaj drugega, nekaj, česar ta tu nikdar ni znala. Ona druga, ki stoji pri štedilniku, ki se zdaj pripravlja, da bo skuhala večerjo, se je znala boriti, znala je izpodrivati, ta pa ni znala, čeprav je imela vse pravice. Ta ni znala niti lagati, temveč je vse prostodušno priznala, kakor da je vse, kar je kdaj storila, najbolj prav.

„Kaj zdaj misliš?“ je vprašal tiho, nekam v zadregi. Nekoč, ko je odšla, se je bil Veroni zaklel, da Lize ne bo nikdar več sprejel pod streho, da jo bo takoj pregnal, zakaj, kakor je Verona rekla, prava žena ne bi smela nikdar zapustiti moža in pobegniti v svet, temveč bi morala vedno ostati pri njem. Zdaj pa je pozabljal na tiste obljube Veroni, zdaj je videl to drobno, skoraj gosposko bitje in zavedal se je, da je to bitje njegovo, pa najsi je potem počelo v svetu kar koli.

„Ne vem,“ je odvrnila. „Nisem se še odločila.“ Bil je v zadregi, zato ker jo je vprašal nekaj takega, česar je ne bi smel. Kako bi vedela, kaj naj počne zdaj; saj se je vrnila, da bi ostala doma, morda je celo mislila, da je spet sam, da bi jo mogel sprejeti k hiši, čeprav je ne bi mogel ljubiti.

Liza se je ozrla po njem, kakor bi iskala pri njem odgovora na njegovo vprašanje. Videla je njegov ostareli obraz, blede, rahlo rdeče obrobljene oči, kakršne je imel vedno. Brki so se mu povisili in videti je bilo, da se je v štirih letih nekoliko zanemaril. Nemara je celo pil ta leta, je mislila.

Prisedla je k večerji in olajšala s tem Lešnjeku povabilo. Slekla je svoj svetli plašč in ga obesila na klin, ne v omaro, kar je značilo, da se še ni odločila za nič posebnega. Mož pa je prinesel v steklenici vina in kozarce ter postavil pred ljudi na mizo. Otrok je silil k njemu v naročje, ne k materi in Liza je dognala, da je Lešnjeku ta otrok najbrže mnogo pomenil. In res ga je mož vzel z vso ljubeznijo k sebi, mu primaknil krožnik k bradi, da bi otrok lahko jedel, potem se je pa skoraj v rahli zadregi ozrl po Lizi. Liza je sklonila glavo. To ni bil njen otrok.

„Ali še kaj igraš na harmoniko?“ je vprašala, da bi pregnala zadrego pri sebi in pri njem.

„Še, kadar pridejo ljudje,“ je odvrnil.

„Oh, koliko sem včasih plesala, ko si ti igral.“

„Da, vsi so hoteli plesati s teboj.“

Verona ni govorila. Sedela je sredi med Lešnjekom in Lizo, njene oči so bile pobešene in le včasih so obvisle na Lešnjeku, potem spet na otroku. Čutila je, kako se je začelo, čutila je, kako je Liza prevladovala v hiši in kako je Lešnek prehajal pod njeno oblast. In vendar ji je bil po njenem odhodu prisegel, da je ne bo nikdar več sprejel k hiši, da jo bo pregnal; nazival jo je z najgršimi imeni. Zdaj je pozabil vse tisto.

Ne, Verona noče od hiše s svojim otrokom. Dolgo se je borila za te pravice v hiši, zdaj jih ne bo predala iz rok, zato ker tega ne sme zaradi otroka. Otrok je sedel pri njem. Vzljubil ga je in oklenil se ga je, kakor bi mu ostalo v življenju samo še to. Minilo je tisto razkošno življenje, minilo je vse, kar je bilo burnega in ostal je tu edino otrok, majhna, skromna nada na bodočnost. Vse je bilo tako lepo urejeno. Lešnek je priznaval tega otroka in obljubil, da mu bo zapustil dovolj za življenje.

Vsemu temu pa je napravil konec Lizin povratek.

Ko je Verona nekoč prišla k hiši, je čutila, da si bo podredila Lizo. Bila je prijazna z njo in tako je sama zagospodarila, potem pa jo je odjedla. Verona si tega ni nič tajila, samo govorila ni nikdar o tem z nikomer. Ko je Liza odšla, je bila srečna.

Med večerjo je Lešnek izpraševal Lizo o svetu, celo se je rahlo pozanimal, če je kaj dobro zaslužila. Liza je pripovedovala o svetu, pripovedovala je o svojih službah, pripovedovala je o tem, kako je često mislila na te kraje. Toliko, da ni rekla, kako je često mislila nanj.

Po večerji so še posedeli. Zunaj je dežilo, udarjalo je ob steklo na oknu, kakor bi kdo rahlo trkal, in deževnica, padajoča iz žleba v velik škaf, je pela, kakor bi kdo klical. Verona je morala odnesti otroka spat,

in v kuhinji sta ostala zdaj prvič Liza in Lešnjek sama, čeprav je Verona pustila duri odprte, da bi slišala njun pogovor.

Še vedno pa je bilo obema toliko mučno, da se nista mogla pogovarjati. Sedela sta in samo enkrat sta se srečala s pogledom. Ne, Liza ni prišla, da bi se borila za svoje pravice, potem se ne bi tako rahlo, prijetno nasmehnila. Liza je prišla, da bi videla nekdanje življenje, da bi morda vzljubila vse, kar je ljubila nekoč, če bi bilo to še možno.

„Spat bi šla,“ je rekla Liza, ko se je Verona vrnila. „Ali je moja soba prazna?“

„Je,“ je odvrnil Lešnjek. „Verona, prižgi ji luč, da bo videla.“ Najrajši bi bil pa sam stopil z njo. Pa ni, obsedel je v kuhinji, in ko je bil sam, je skril obraz v dlani in zahotelo se mu je, da bi razmislil o vsem. Slišal je, kako sta ženski v sobi spregovorili pri odprtih durih nekaj besed, kako je potem Verona zanesla Lizina kovčega v sobo, in kako so se naposled duri zaprle in se je Verona vrnila v kuhinjo. Obstala je sredi kuhinje, ne vedoč, česa naj se loti in ali naj se še sploh loti česa.

„Jutri grem,“ je rekla čez čas, in čutil je, kako grgrajoč je bil njen glas, kako se ji je hotelo izreči nekaj vse bolj usodnega.

„Kam hočeš iti?“ je vprašal čez čas.

„Domov vendar.“

„Ne branim ti,“ je dejal. „Ne vem pa, zakaj bi odhajala. Nihče te ne odganja.“

„Ne, samo rada bi vedela, kaj naj počnem še tu? Jaz se ne bom nikomur klanjala. — Saj tudi jaz lahko grem po svetu..., toliko bom že zaslužila, da bom preživljala sebe in otroka.“

„Kam hočeš z otrokom?“ se je zganil in jo pogledal prestrašeno.

„Otrok je moj,“ je dejala trdo.

„Da, tvoj je, a tudi moj. Otrok ostane pri meni.“

Tedaj se je nasmejala zlobno. „Rajši ga ubijem, kakor pa bi ga pustila vama. Da bi vedno morala misliti: tepeta ga, ali pa čeprav ga ne bi tepla, misliti bi morala, kako se bahaš z mojim otrokom.“

Prestrašil se je, potem je dejal tiho: „Nikamor ne odhajaj. Vse bo dobro, vse bom uredil.“

„Tebi ne verjamem ničesar več.“

Odšla je, Lešnjek je ostal sam v kuhinji. Poslednje muhe so brenčale letajoč po kuhinji, zunaj je še vedno dežilo, še vedno je rahlo trkalo na okno in še vedno je deževnica iz žleba pela v velikem škafu. Nad vsem pa je ležal čudovit, spokojen mir, samo v tej njegovi hiši se je odigravalo nekaj velikega, nekaj pretežkega, nekaj, čemur on ni dorasel in ni vedel, kaj naj ukrene. Zakaj če je natančno premislil, se je vrnila njegova prava žena, ki mu konec koncev ni storila nič žalega in ki ima vse pravice, da živi v njegovi hiši. Če pa je pomislil na to, da bo Verona ponesla s seboj

otroka, ki je njegov, otroka, katerega je Lešnjek strastno ljubil, ko je bil v vsem drugem varan, kakor je bil prepričan, in ko si več ničesar ni želel tako strastno kakor otroka, tedaj je bilo težko odločiti se za kar koli. Naposled bi pa Verona znala storiti kaj otroku iz maščevanja.

Kako naj se odloči?

Prebdel je skoraj vso noč, razmišljal, si prinesel žganja in se zalival, kakor bi tako mogel jasneje misliti, in vmes nekoliko zadremal. Ko pa se je zjutraj predramil, Verone ni bilo pri hiši. Odšla je in ponesla otroka s seboj.

Pač pa je prišla Liza, smehljala se je in bila prijazna. On pa se je umaknil, ne da bi z njo mnogo govoril. Potem je zapregel in se odpeljal za Verono in otrokom.

Verona ni hotela nazaj. Držala je v naročju otroka, kakor bi s tem hotela dražiti Lešnjeka, in neprestano govorila, da rajši ubije otroka, kakor bi ga izročila njemu in njej, Lizi. Če bo videla, da ne more preživljati otroka, ga pa ubije, naj jo potem zaprejo, naj napravijo z njo, kar hočejo.

Tako se je začel Lešnjek klatiti po svetu, ko se ni mogel odločiti ne za to, ne za ono stvar. Na njegovem domu je živela Liza; delala je in skrbela, da je bilo vsaj nekaj reda pri hiši, da gostje niso odhajali začudeni, kaj se je zgodilo v tem domu ob cesti. Lešnjek pa je popival in zapravljajl denar. Ko pa se je naposled vrnil, je bil ves spremenjen. Prvo je bilo, da je pretepel Lizo in rekel, da se lahko pobere.

Lizine velike oči so bile začudene, gledale so ne toliko prestrašeno, kolikor presenečeno:

„Kaj sem ti napravila, Ivan?“ Tega pa ni izrekla, to so rekle samo oči. Toda že so se ustnice nasmehnile, kakor bi odgonetile tudi to veliko skrivnost. In zdaj je res rekla:

„Kaj sem ti napravila, Ivan?“

„Pojdi, od koder si prišla.“

Liza je prišla iz bede, iz težkega, nepreskrbljenega življenja, ni vedela za svoje rojstvo, ni vedela za starše, za nikogar na svetu. Ni imela nikogar svojega in ničesar svojega. Imela je samo drobne, delavne roke, imela je plave lase, velike, začudene oči, nasmihajoča se usta. Živela je s tem, toda kaj velikega ni mogla nikdar doseči. Kam se vrniti? V Francijo? Ali pa v čase, preden je prišla k njemu? Tedaj je bilo lepo, zato ker je tako lahko sanjala, zato ker si je želela tako malo od vsega, kar je bilo na svetu. Zdaj je nemara želela še manj: živeti tu v tem prijetnem zatišju, živeti in delati.

Lešnjek je bil neprestano pijan, potepal se je, se vračal in spet pretepal Lizo, kakor bi bil obseden, in neko zadovoljstvo ga je navdajalo, ko jo je tepel. Morda, ker se ni skušala nikdar braniti, ker se niti ni skušala umakniti, temveč je samo gledala, in samo velike oči so se včasih zasolzile.

„Pojdi, pojdi!“ je kričal nad njo.

„Nikdar več ne grem nikamor,“ je rekla. „Nikamor nočem.“

„Pojdi, če ne te ubijem! In tudi njo ubijem, potem še sebe. Vse ubijem, da bo enkrat konec vsega.“

Tega ni storil, pač pa je pripeljal nazaj otroka, in naposled je prišla tudi Verona.

„Dekla ji boš,“ je govoril Lizi. „Razumeš, dekla boš. Ona bo ukazovala, ti boš delala.“ Liza pa se je še dalje nasmihala. To je bilo vse, kar je storila v svojo obrambo. Ne, nikdar ni bila vajena, da bi se branila kako drugače. Branila se je z delom, z nasmehom, z dobro voljo in z veliko ljubeznijo do skromnega, pa čeprav zaničevanega življenja. Ljubila je vse, kar je bilo s tem v zvezi. Za še tako skromno življenje bi bila vse storila. Toda postajalo je vse težje, vse neprijetneje. Videla je, kako se je Lešnjek oklenil otroka, kako ga je nosil v naročju, kadar se je nekoliko raznežil, kako pa je nasprotno pretepal včasih tudi Verono. Ves srd pa je le izlival nad njo.

Prenesla je vse, in vse je odpuščala, prenesla je tudi Veronin posmeh, zakaj Verona je zmagala nad njo, čeprav je bil Lešnjek tudi do nje takšen kakor do Lize. Toda nekoč bo ostala tu samo Verona, nekoč se bo Lešnjek pomiril, imel bo svojega otroka, in ne bo več Lize, zaradi katere bi se še vznemirjal. Spet bo sedel za mizo in igral na harmoniko. Njegove nekoliko bolne oči bodo zrle topo po gostilniški sobi, kjer bodo plesali potniki. Morda bo tedaj pri hiši že drugo dekle, prav tako mlada, kakor je bila Liza, ko je prišla, prav tako bo plesala in se nasmihala svetu, zakaj na svetu je mnogo takih ljudi kot ona: prihajajo Bog ve od kod in se z ljubeznijo in voljo borijo za skromno življenje, dokler naposled ne utonejo.

Kratko je bilo to njeno življenje, toda bilo je dovolj trpljenja, da je naposled obležala. Lica so ji upadla, oči so postale še večje, in zdelo se je, da se umika iz njih začudenje, samo ustnice so se še vedno nasmihale. Morda tudi to ne bo več dolgo. Ležala je v svoji sobi in k njej ni nihče nikdar stopil, da bi se pogovoril z njo, nikogar ni bilo, da bi jo povprašal po njenih željah, ki so bile naposled tako majhne. Ljudje so delali dalje, Verona je hodila po veži; celo zapela je, in Liza je čutila v tej pesmi zadovoljstvo, da je zmagala, pa najsi je bila ta zmaga še tako kruta. — In otrok je kričal po veži in po kuhinji in včasih si ga je Lešnjek vzel v naročje ter se menil z njim. Vse to je slišala Liza v svojo sobo. Slišala je, kako je včasih otrok dejal očetu: „Očka, zaigraj na harmoniko!“

Lešnjek je res vzel harmoniko v roke in zaigral pesem.

Dokler jo je pretepal, je Liza mirno prenašala vse, komaj je dvignila roko, da bi se vsaj malo ubranila. Ko pa je, kakor bi bila nenavzočna, slišala to skromno srečo z otrokom, ko je včasih videla skozi okno na dvorišče, kjer je Lešnjek vodil za roko otroka, tedaj Liza več ni imela česa iskati v tem domu. Tudi ni imelo več pomena, še živeti ali se celo boriti.

Vse, kar jo še čaka, je vendar tako grenko, tako težko... Nekoč, ko je prišla k hiši, je prenašala Lešnjekovo prvo ženo iz sobe na sonce in spet nazaj. Lešnjek pa je igral na harmoniko in mu ni bilo nič hudo po ženi, celo rekel je včasih: Da bi le kmalu umrla. In ko je umrla, se je poročil z Lizo. Zdaj spet čaka, da Liza umre, da se bo potem poročil z Verono. Verona ni bila revno dekle, kakor Liza. Verona je imela starše, imela je zemljo in je prišla nekoč služiti sem samo zato, ker se je doma sprla s starši. In Verona je imela otroka. Liza pa ni imela ničesar več. Nekoč je Liza imela delavne roke, imela je velike oči in smehljajoča se usta. Zdaj je bilo vse mrtvo in Lešnjek je spet igral veselo na harmoniko in zdaj je mlado dekletce, ki je prišlo k hiši, moralo plesati s potniki. Samo Liza je bila v napotje s svojo sicer tiho navzočnostjo.

Kakor pa se je nekoč, ko je videla, da je odveč pri hiši, lahko odločila za Francijo, tako se je morala tudi zdaj odločiti za odhod. Kam?

Nikdar se ni kesala, da se je vrnila iz Francije, čeprav bi bila tam lahko še živela; vrnila se je, ker je hotela služiti Lešnjeku, ki mu je bila žena in ker je sklenila, da nikdar ne odide več od njega. Zdaj pa se je vendar morala odločiti za odhod od tega doma, ki je bil na nek način tudi njen, kateremu pa je vendar napravila več zlega, kakor dobrega.

Ko je poslednji jesenski dež trkal ob okno, kakor bi klical na pot, se je Liza dvignila in se ogrnila. Neslišno se je splazila iz hiše. Postala je pred hišo, še pod streho, pomolila dlan na dež, ki je bil hladen in neprijeten, potem pa je le stopila na cesto.

Bilo je potrebno, neizogibno. In zato se je morala poslednjič rahlo nasmehniti. Zdaj je razumela mnogo, česar prej ni mogla. Lešnjek je igral na harmoniko in Verona je plesala s potniki. Na drevje pa je udarjal dež in dež je udarjal ob vodo v jarkih, in vsa ta pesem dežja se je mešala s šumom reke, ki teče onkraj ceste sredi vrbja in med topoli. Po vsej poti se je spomnila vsega lepega iz svojega življenja; malo je bilo vsega, toda to je bilo dovolj lepo, dovolj veliko, da je bilo vredno živeti tako dolgo, dokler je bilo mogoče. Zdaj ni več mogoče in zato nima več nikakega pomena še živeti in biti še v nadlogo.

Ko je Lešnjek po štirinajstih dneh izvedel, da so nekje daleč ob reki potegnili iz vode žensko truplo, se je odpeljal, da bi videl, če ni morda Liza. Tudi Verona je rekla, naj gre gledat. Zdaj je Verona zmagala, zdaj se ni imela več česa bati. In ko se je Lešnjek ozrl po njej, je razumel v njenih očeh skrito radost.

Videl je Lešnjek v mrtvašnici na pokopališču ležati drobno mlado žensko, z majhnimi usti, z drobnimi rokami. Videl je in jo spoznal. Toda ko so ga vprašali, če pozna, je zanikal.

„Ne poznam je.“

Ni bil ne žalosten in ne vesel. Nekaj težkega je leglo na njegovo dušo in vedel je, da se ne bo več nikdar rešil tega.

Ko se je vrnil domov, je vzel otroka v naročje, in se igral z njim, gledajoč topo predse. Ko ga je Verona naposled le vprašala, ali ni morda bila Liza, je odkimal:

„Tuja ženska je bila. Nisem je poznal.“

Otrok pa je dejal:

„Zaigraj, očka.“ Lešnjek je vzel harmoniko v roke in zaigral nežno pesem iz mladih let, kakor bi se hotel spomniti marsičesa, marsičesa, kar je bilo lepo in veliko, pa je minilo in se nikdar več ne povrne.

Franjo Roš:

Materinski dan 1938

Slavimo mater prelepi dan,
naštevamo jim zasluge,
pomladnih jim poklanjamo rož
v plačilo za zlo in tuge.

Hvaležnosti poln je vesoljni svet,
življenje je blago in mično
in ginjeni smo in srečni smo
in zdi se nam, da resnično.

Smehljajo se matere skozi solze,
a te solze so čudne.
To niso nasmejane oči,
preveč so plašne in trudne.

Ah, tam v Šanghaju se toči kri,
v Madridu padajo bombe,
v bodalih mrzlih ves svet blesti
in čaka usodne trombe.

O mati, zakrij si danes oči,
razjoči se nad sinovi!
Še daleč je materinski dan,
ki vzide v zarji novi.

30 + 20 = 50

Poštarja — tako pravijo na Pohorju drvarjem, ki splavljajo les po drči — sta se sušila pri ognju; tudi pastir je bil zraven njiju kakor prejšnji teden, ko sem se ustavil na tem kraju, da bi se porazgovoril z njimi. Sedel je na štoru v bajti — nekaki strehi iz desk — in se obračal proti ognju; kajti vreme je bilo mokro vse od jutra. Cesta ob Lobnici je bila napita in razmehčana, da sta poštarja malo gledala, kaj me nosi tod sredi popoldneva in v dežju; a spraševala me nista kakor nikoli.

„Vode ne manjka,“ sem zaklical, da bi me slišala nad šumenjem.

„Vode, vode,“ je dejal, kakor da bi pomislil, starejši. Stal je pod streho in izza svojih povešenih brk zrl v jarek — nekaj jez — med drčama. Po drči sta priplavala hloda, se zvrstila v jezu in drug za drugim odplavala naprej v dolino. Na vrečo, ki jo je imel položeno drvar čez pleča, se je cedila skozi deske voda.

Drugi je sedel kraj pastirja in sukal premočeno kapo nad ognjem, da se je kadilo od modrikastega blaga.

„Sušite?“

Nasmehnil se je in pokazal rumenkaste in nagnite zobe. Ta nasmeh je bil odgovor in pozdrav; hkratu pa je povedal, da lahko stopim pod streho.

Tudi pastir se je smehljaj. Povprašal sem ga, kako je z ovco, ki mu jo je odnesla voda po drči, ali še živi?

„Malo se je napila vode,“ je rekel, ne da bi se prenehal smehljati. Okrenil se je in pomahal s šibo proti čredi ovac, ki se je pasla in podila onstran potoka med pritlikavim listnatim grmovjem, od koder se je slišalo nekam mrtvo in zaglušeno zvonjenje.

Potlej je pogovor zastal. Nič več si nismo imeli povedati. Saj so stvari v bajti same pričale o njunem življenju: dež, teh nekaj desk nad ognjem, ponvi z ostanki polente od popoldneva, dva kavna lonca za zajtrk ob desetih — s prvim svitom že mašijo drčo, da ne bi prepuščala vode — in nekaj krompirjev pod nahrbtnikom. Vse naokrog se je pretakala voda; postajala je po tleh, da jo je imel pastir polne čevlje.

„Od kod sta?“ sem ju vprašal zadnjič.

„Z onstran Pohorja,“ je dejal starejši; drugi pa se je ozrl preko ramen v ozeleneli hrib in pristavil: „Iz Oplotnice.“

Vsako pomlad in jesen drvarita po planini — v graščinskih gozdovih.

„Kako pa družina?“

„Doma so.“

Bila sta kočarja; vsakih štirinajst dni neseta domov, kar jima ostane. Vprašal sem ju, če bodo jutri v nedeljo plavili.

Slišala sta, da ne. Drvarji se nekaj puntajo, za nedeljo hočejo večjo plačo. Te jim graščina ne bo dala, rajši ne bo plavila; to pomlad jim ne manjka vode. Njima je vseeno, kdaj delata ali v nedeljo ali v delavnik, samo da bi se kaj zaslužilo.

„Tako bosta pa odšla jutri k ženama, k otrokom...“

Nihče ni odgovoril; oba sta mislila na domače. Šele čez dolgo smo se razgovorili o drči in o splavljanju lesa.

A ko se je danes starejši nekaj potresel, je pogledal preko mene in povedal, kakor da ne bi govoril z mano:

„Onokrat ste naju nekaj povpraševali, kaj misliva o svetu. Ponoči smo govorili o tem v bajti in sam sem premišljeval; drvarji so bili različnega mnenja, nekdo je celo zatrjeval, da je zato hudo, ker govorijo ljudje slabo o državi. Te ljudi bi bilo treba pobiti, je rekel, ali tega mu ni nihče verjel. Nisem mu ugovarjal, vem pa, da je bila vojna in da so nas na tisoče poklali, pa ni zategadelj nič boljše. Na, če se je človek enkrat klal, da ni nikoli prav vedel zakaj, in se potlej do petdesetega leta pehal po teh planinah za krajcarji, ne da bi imel kaj malega od vsega tega, se mu pač ne ljubi razmišljati o svetu. Počasi spozna, da zanj ne bo nikoli drugače. Le o čem bi še potlej razglabljal?“

Prikimoval sem in molčal. Drvar pri ognju je zrl v ogenj in obračal kapo. Pastir je odšel k vodi in z roko odrival plohe, ki so obstali za krajem jarka, da bi splavali po drči. Voden in nekam mrtev pogled starejšega poštarja se je zaziral v zamegljeno in mokro nebo. Z vsega je teklo: z drevja in s strmega brega na nasprotni strani, kjer si je neki agrarec postavil leseno kočo, vkopal brajde in prekopal strmino za krompir.

Po cesti kraj drče je pripel fant, kakor je vse kazalo poštar, s cepinom na rami; prešel je jarek, ne da bi me opazil. Pozneje sem zvedel, da se piše Bolta. Pesem, ki jo je brundal, je bila slovenska.

„Ni hlodov?“ sta ga vprašala poštarja. „Kako prenašaš samotarstvo?“

„Nema jih,“ je zavpil po srbsko in se obrnil k pastirju: „A šta je ti malo jedno, gde ti je stoka?“

Starejši poštar je klical pastirja pod streho, kamor pa otrok ni hotel. Bolta je segel po njegovem od dežja napitem klobuku in mu ga potegnil z glave.

„Težak je ta tvoj dežnik,“ je pripomnil in ga poveznil na glavo.

Pastir se je nasmehnil, pobral šibo in odbežal preko trhle brvi, ki se je majala pod njim, k ovcam.

Bolta je otipal deske nad sabo in posmehljivo povedal:

„No, s to vajino bajto pa ni sile — nateka.“

Poštarja sta se prav tako s posmehom ozrla po strehi, a rekel ni

nihče nobene. Bolta si je obrisal močo, ki mu je nacurljala za tilnik. Pokrit je bil s pulmanco, kar sem takoj skraja opazil; kajti drvarji tod nosijo po navadi doma sešite kape ali pa oguljene klobuke, da jim voda ne teče za tilnike.

Od agrarčeve koče je prišla po ozelenelem bregu dekle k studentu po vodo; zadnjikrat je pasla dve kozi za drčo.

„Ej, curica, ali...?“

Dekle ga ni slišalo, bilo je predaleč, pač pa je pastir pogledal k tlom in se obrnil k ovcam.

Poštarja se nista kdo ve kaj menila za njegovo nekam oblastno govoričenje, vlekla sta se pod streho in se zaskrbljeno ozirala v mokro vreme.

Po drči so priplavljali drogi, posamezno in v skupinah.

„Truma pride!“ je zaklical pastir.

V jez se je vsipalo kakih osem drogov, ki jih je pastir z golimi rokami odpravljaj naprej v drčo drugega za drugim. Znenada je starejši poštar zakričal. Videl sem — toliko, da ni hlod, ki je priplaval z naglico po drči, zmečkal fantu roke. Pastir je odskočil od vode; Bolta se je smejal.

• „Drobne naprej, debele nazaj“ — mislil je droge — je zapovedoval.

Drugi poštar se je pokrili z osušeno kapo, se ogrnil z vrečo in stopil izpod strehe. Ko je gledal v jez na droge, je Bolta odlomil suho vejo in mu jo vtaknil na hrbtu za pas suknje. Ali drvar ni ničesar opazil. Bolta je potegnil iglo in mu skušal pripeti še vrečo k suknji, kar se mu pa ni posrečilo, ker je pičil drvarja v stegno. Ta je počasi odmaknil nogo, ne da bi se ozrl. Bolta ga je znova pičil. Zdaj se je drvar z nasmehom ozrl po njem — pozna ga! — in ga vprašal:

„No, no, ali si si že kdaj bril tisti puh pod nosom?“

Bolta se je hotel rvati z njim, ali drvarju nikakor ni bilo za brozganje po vodi. Pobral je kavelj in odšel potiskat droge v drčo.

Bolta si je zapel z žebljem vrečo, vrgel cepin na ramo in se poslovil. Krenil sem za njim.

Graba se je skoraj povsem zožila, samo ozek pas travnika se je vlekel na obeh straneh potoka, ki se je s šumom penil preko pečevja, da sem moral pristopiti bliže k Boltu, če sem ga hotel razumeti.

Vprašal me je, če se srečam kaj s fantom, ki je bil zadnjič z mano. O zelo važni zadevi bi se rad pomenil z njim, pa ne ve, kje stanuje. (Če se ne motim, je rekel, da ne ve za ulico, kar je pa izzvenelo smešno; kajti v zakotju ni ulic.) Povedal sem mu, da je bil fant še danes pri meni in da mu bom sporočil, če hoče govoriti z njim.

„Za tajno stvar gre, nihče ne sme vedeti za njo,“ je dejal in nadaljeval: „G.“ — tako se je začinjalo fantovo ime — „mi je povedal, da je bral v

nekem listu, da je bil pred kratkim v Celju ustanovljen četniški „odred“. Samo za natančen naslov ne vem.“

Kajti bil je v Celju, a četniškega „odreda“ ni našel; tudi policija mu ni hotela izdati naslova. Zadnje razume.

„Četnik kontrolira sploh vse; zato ni zaželen.“

Mogoče bi vedel jaz zanj?

Ničesar nisem vedel. Vse to njegovo odkritje je izzvenelo, kakor da se hoče postavljati pred mano; tega vtisa se nisem več znebil.

Ali on bo našel četniški „odred“. Peljal se bo v Ljubljano; takoj, ko bo utegnil.

„A kdo so četniki?“ sem ga vprašal.

„Nekaka... no, kakor nekaka garda,“ je pojasnil.

„Ali niso ti nekdaj pobijali pri nas ljudi?“ Pogledal sem ga, kaj bo odgovoril.

Skraja mu ni šlo v glavo, nekam izvijal se je, znenada pa se je znašel.

„Gotovo so bili tisti ljudje protidržavni!“ je pribil.

Ne, nikakor si ni mogel kaj slabega misliti o četnikih!

„Dobro,“ sem dejal in se ustavil. „Zakaj hočete dobiti naslov?“

Četnik hoče postati.

„Zakaj?“

Natanko bo popisal vsakega, ki bi govoril kaj protidržavnega, in sporočil oblasti. Lepega dne, ko se bo najmanj nadejal, bo tak človek poklican na srez. Tam ga bo že čakal kak drug četnik — ne on! — in ga bo sodil. Ali kakor je sam povedal:

„Ti javiš, človeka pokličejo, pride četnik, ga sodi, bije, tudi ubije!“

Zgrozil sem se, s kako hladnostjo je vse to pripovedoval.

Ali bi tudi on bil, ubijal? sem ga vprašal.

„Bi!“ je rekel, ne da bi količkaj pomislil.

Dež je malo ponehal, na vrhove smrekovih gozdov po strmih bregeh pred nama je legala megla. Globoka soteska in od mokrote težko ozračje, vse je bilo nekam dušiče, ni dalo dihati. Govoril sem še z Boltom, a pogledal sem ga poslej bolj poredko. Hotel sem ga prepričati, da je v veliki zablodi.

„Za take reči,“ sem začel, „je pri nas sodišče. Kaj ve četnik, kaj je protidržavno, kaj ni?“

„Ne!“ mi je zanikal; kajti vsak četnik dobi knjižico, v kateri je popisano vse, kaj je protidržavno, kaj je treba javiti, koga moraš ubiti.

„Ljudje,“ sem rekel, „so vedno različnih naziranj. Če je kdo v zmoti, ga je treba prepričati, a ne ubiti. Tako se seje samo sovraštvo, a sovraštvo in sila še nista nikoli nič dobrega obrodili.“

Sploh pa so se nekateri ljudje z muko dokopali do svojega prepričanja, katerega vrednost on, ki živi v teh gozdovih, ne more nikoli pravilno pre-

ceniti. Če bi bilo po njegovem, potlej bi lahko on — hotel sem reči z njegovo pametjo, a nisem — sodil tudi univerzitetnega profesorja.

„Pa ja!“ je suho pripomnil. (Ta „pa ja“ je bil ena njegovih posebnosti.) Kakor je kazalo, ga vse to ni nič kaj skrbelo.

„Kaj pa,“ sem ga vprašal, ali misli, da je pravilno vse, kar je napisano v tisti knjižici, po kateri namerava pobijati ljudi.

„Četnik,“ je povedal, „ne misli!“

Obmolknil sem in se zamišljeno zazrl v žlebasto drčo, po kateri je drvela voda. Saj prav za prav ni bilo nič novega, kar mi je pripovedoval ta dvajsetletnik, a to mladostno postavljanje je bilo preiskreno, da bi mogel ostati hladen. Vendarle pa sem ga vprašal z nasmehom, ki mu je hotel povedati, da ne jemljem njegovega govorjenja Bog si ga vedi kako hudo:

„No, razumel bi vas; ali koga nameravate preganjati po Pohorju? Nisem še slišal do danes, da bi koval kdo v teh hostah kaj nevarnega.“

Povedal mi je celo zgodbo. Ni še dolgo, ko se je vračal iz Zakotja z menažo, kakor pravijo drvarji polenti, sladkorju in knajpu. Šel je sam po drči, pel četniške pesmi „i pričal srpski, pa ja!“, kakor je sam povedal, ko so ga v grabnu pred Staro Glažuto ustavili Jezerniki, neki trije bratje, navadni drvarji — zanj sem zvedel pozneje, da se je izučil kolarstva — in mu zagrozili, da ga bodo namlatili, če ne bo pel in govoril kakor drugi ljudje po Pohorju. Eden je zavpil nad njim: „Prekleti Oplotničan, kaj meniš, da mi nismo bili pri vojakih?!“ — Godilo se je vse to na neko soboto popoldan, ko hodijo drvarji vsaki štirinajsti dan po menažo in se ga precej navlečejo.

Ti Jezerniki, je končal, ne bodo njemu ničesar prepovedovali. Najti mora četniški „odred“, dobiti legitimacijo. Nagodel jim bo.

Kaj bo napravil?

Javil jih bo, kar je četniška dolžnost. In končalo se bo vse, kakor mi je že pripovedoval. Lepega dne bodo dobili Jezerniki poziv. Kaj pa, zvedeli ne bodo, kdo jih je javil. In neki četnik jih je sodil, vsakega posebej.

Kako jih bo sodil?

„Martral, kakor se dela s takimi.“

Za trenutek sem preletel njegov vsakdanje zapotegnjeni obraz. Kaj ali ni dražila Jezernike vsa ta Boltova pojava s svojim večnim postavljanjem, govoričenjem, ko je pa hotel pomeniti vedno nekaj več, kakor oni? Še nekaj! Ko sem se razgovarjal nekaj dni za tem o Boltu v Zakotju, sem zvedel, da so Jezerniki „zavedni drvarji“ — tako se je izrazil oni, s katerim sem govoril.

Boltu pa sem takrat povedal, da se mi ne zdi nič protidržavnega, če kdo komu prepove kako petje. Človek, sem mu dejal, mora skušati razumeti pohorskega drvarja. Od sveta je odrezan in težko življenje živi po teh planinah. Nič čudnega ni potlej, če je taka z njim. Pohorec ni imel nikoli ničesar od kakih navdušenj.

Bolta je, ne da bi količkaj pomislil, trdil svoje, da je početje Jezernikov protidržavno. Tudi po krčmah, je rekel, ga ljudje napadajo, na priliko v Oplotnici. Zato hoče napraviti red!

„Dobro,“ sem ga vprašal, ali se ne bodo ljudje maščevali nad njim?

„Pa ja!“ Na maščevanje je pripravljen. Težko je biti četnik! Ni vsak za četništvo.

Pod stezo si je med potokom in drčo kahal starikav poštar kavo za večerjo. Bolta mu je nekaj zaklical in poštar se je nasmehnil. Tako sta se nasmihala prej onadva poštarja, ko je uganjal Bolta svoje norčije. Drvar je čepel pod deskami, kajti znova je pršilo.

Boltova bajta je bila še globlje v Pohorju. Šel sem po mokri travi za njim in v meni je tlel tih odpor.

„Kje je šlo pri Jezernikih za državo,“ sem ga vprašal in se, kolikor se je dalo, po človeško — nasmehnil, „ali niste bili navsezadnje samo vi užaljeni? Tudi zase ne vem, kaj bi napravil z onim, ki bi me izzival, četudi s samim Bogom.“

„Ni vseeno, koga bi Jezerniki žalili,“ mi je odvrnil. On ni navaden drvar, ampak četnik — bo četnik.

„Če bi ne bilo četnikov, potlej sploh ne bi bilo potrebno ljudi preganjati,“ sem dejal in se na glas zakrohotal.

Kakor da me ni docela razumel, mi je pričel pripovedovati, da se bo ob prvi priliki odpeljal v Ljubljano in prisegel. „Največ je le radi službe,“ je rekel.

Ali misli, da ga bodo sprejeli?

„Pa ja!“

Do zdaj še ni tod nobenega četnika, mi je pojasnil. Nekdo pa mora poročati. Zraven službe, ki jo bo opravljal kakor doslej, bo dobival še dvajset din dnevno kot četnik.

„30 din in 20 din je 50 din!“ je dejal.

S tem denarjem, misli, da se bo dalo živeti. Ha, to bodo Pohorci gledali, in Oplotničani! Plačeval bo po krčmah! Samo škoda, da nihče ne bo vedel, kdo je. Tudi uniforme ne bo smel nositi, ker bi ga sicer ljudje prepoznali; potlej bi težko kaj zvedel. Če se bo peljal v vlaku — vožnjo bo imel četninsko ali pa sploh zastoni, in vozil se bo večkrat, ker ga bodo klicali na četniške seje — ne bo smel aretirati on, ampak bo moral vsakega predati orožniku. Večkrat bo šel tudi na srez, da bo koga sodil. Dobil bo svoj stroj za pisanje itd. Da, četništvo je lepa, čeprav težka služba. Kolikokrat so samo razpisane nagrade na kakega protidržavnega zločinca, ki ga je treba vloviti živega ali mrtvega. Povedal je neko zgodbo o veleizdajalskem kapetanu, ki so ga lovili četniki, ko je bil on še pri vojaki. Tridesettisoč din je bilo razpisano na kapetanovo mrtvo ali petdesettisoč din na živo glavo! Pri četništvu je treba tvegati življenje, ali zato se živi, dokle se živi...

Na kraju, kjer je drča položena čez nekaj metrov globok potok, ki se je penil preko pečevja, sva se ustavila. Pokazal je onstran Lobnice, nekam v skalovje, kjer bi naj bila njegova bajta. V gozdove na obeh straneh soteske se je začel zalezati prvi mrak. Globel je bila na tem kraju stisnjena; samo deroča Lobnica si je izpodjedla pot skozi njo. Samota kraja je izsevala pri-tajeno grozo, ki se je začela zalezati vame ob Boltovem govorjenju in z dnem, ki je pojemal.

Naslonil se je na opornik, ki je nosil drčo, in rekel skoraj brezbrizno:

„Če bi Oplotničani zvedeli, da sem četnik, bi me ubili.“

Vprašal bi ga rad, kaj bi rekla k njegovemu ubijanju mati, a ga nisem mogel.

„Saj, služba je težka,“ mi je začel razlagati; „v teh planinah me lahko kjerkoli doleti smrt — in od kogar koli. Četnik se mora odpovedati družini in vsakršnemu takemu življenju. No, bab sem se najedel.“ Zamahnil je z roko in se pomilovalno nasmehnil.

V Sloveniji je dosedaj le malo četnikov, komaj šest ali koliko. V Tuzli, kjer je bil pri vojakihi, tam je vsak človek četnik. Četniki nosijo municijo... orožje... bombe!

„Po čemu?“

„Da streljajo.“

„Koga?“

„Vse, ki so proti državi.“

„A kdo je to?“

„Seljaki in drugi... Ima jih!“ je zavlekel po vojaško.

„Ali nameravate streljati Pohorce?“ sem ga smeje vprašal.

Ne, to bo zgolj radi športa, je povedal; kajti streljanje ga veseli.

„Pa ja, Tuzla!“ je vzkliknil in se hipoma vradostil.

Tam je hodil na seje in slišal govoriti samega komandanta četnikov.

„Pa ja, ta komandant! Govoril je, da so fantje trepetali. Njegove besede so bile, kakor da bi z nožem rezal in s cepinom zabijal.“ Bolta je zasadil cepin v drčo. „Spominjam se vsake njegove kretnje,“ je nadaljeval, kakor da ga gledam pred sabo. Govoril je, znenada pa je dvignil pšenično plevo z mize, nam jo pokazal in zmlel v rokah. Samo prah je ostal od pleve. Tako je z nami četniki! Videl sem fante, ki so se stresli in rekli, da ne bodo prisegli... Še marsikaj vem...“

Preskočil je drčo in pogledal, če grem za njim. Obotavljal sem se. Ko sem ga videl, kako je bil ves pod vplivom tega komandanta, nisem prav nič podvomil, da bi bil zmožen vsega. Tiho nasprotovanje, ki je od vsega početka telo v meni proti njegovim fantastičnim predstavam, je iskalo izhoda. Čutil sem na sebi njegov posmehljivi pogled, ali bom upal preskočiti drčo ali ne. Od blizu je bila videti nevarna, les je bil moker in sklizek. Če bi mi spodrsnilo, bi me odnesla voda s sabo. A bojazni Boltu nisem hotel

pokazati; zagnal sem se čez drčo in krenil proti naraslemu potoku. Iz za napitega klobuka se mi je pocedila voda po hubertusu. Dobro bo, če bi se v bajti posušil; skrivala se je onstran Lobnice nekje med hosto.

Čez potok je ležalo preperelo in mokro smrekovo deblo.

Voda se je zaganjala preko pečevja in pršela po meni. Počasi sva lezla po kozji poti in med mokrim drevjem.

Ko sem ga gledal pred sabo, se nisem mogel znebiti mučnega vtisa, kako se plazi po planinah in čaka na Jezernike, ... ali pa name. Kaj, če bi le malo slutil, kaj mislim o njem kot človeku? Po hrbtu me je spreletel srh. Pri poštarjih je pripovedoval, kako je pred letom spustil vodo po drči za izletniki. Norčeval se je iz gospode in govoril, kako bi nagodel „fajlam“, da bi pomnile, kdaj so se hodile hladit na Pohorje.

Steza se je vzpenjala med strohnelimi debli, ki so ležala kraj drče, kjer so trohnela že desetletja, med drevjem, z mahom obraslim, in gozdnimi travami.

Boltova bajta je tičala med debelimi jelkami in skalovjem. Trikotna streha iz okajenih desk je bila naslonjena na strmino, na strani pa ob skalo. Bolta me je povabil, naj vstopim. Odložil je mokro vrečo in podnetil s treskami štor, ki je žarel na ognjišču. Iz za deske je privlekel papirčke, da bi si napravil cigareto, a so mu natekli. Ponudil sem mu cigarete.

Vzel sem drvo, jo zataknil za deske in obesil klobuk nad ogenj. Ko sem obešal premočeni hubertus, je zdrknila zajemalka z žeblija. Hotel sem jo pobrati, a mi je rekel, naj jo kar pustim. Ni njegova, otroci so jo privlekli.

Med kajenjem se je nekam umiril, pomalem se je razgovoril. Natihem sem iskal prilike, da bi mu pobil njegova naziranja.

Povedal je, da je iz Oplotnice, da se je izučil za kolarja, da pa ne najde zaposlitve pri kolarskem delu. Ponajveč pomaga popravljati drčo. Delajo v akord in še zaslužijo za silo. Pri spravljanju lesa — pokazal je na drčo, po kateri so hiteli drogi — pa ni sile, je pač ših.

Ali poznam neko Minko za Staro Glažuto?

„Ne.“

A ko mi je opisal dekle, sem mu povedal, da jo poznam.

Čedno dekle je, rjave lase ima in da se pomeniti z njo, le da je imela otroka, še preden je bila stara štirinajst let. Zakaj se ne bi oprijela samo enega? Vse obleke, ki jih nosi, ji nakupijo fantje. On se drugače nikoli ne zapleta z revnimi, najraje hodi za kmetici, ki jih lahko pošteno oskubi. Samo v Oplotnico mu je treba priti. Pa ja, kaj bi z babo, ki nima ničesar?

Ko je pripovedoval te reči, je gledal skozi odprtino iz bajte v vodo, ki je šumela globoko pod nama in drčo. Onstran sem opazil staro žago in še neko večje vodno kolo, po vsej priliki mlinsko. Voda je drvela po žlebovih

čez kolesja, ki so stala. Žive duše ni bilo videti skozi smrekovo vejevje. Iz kamenja zloženo sivo zidovje je bilo videti kakor mrtvo.

Bolta je znova sanjaril o legitimaciji, po katero se bo v kratkem peljal v Ljubljano. Kakor da bo ta legitimacija delala čudeže. Samo pokazati se mu bo treba z njo pri veleposestniku, pa bo zaplesal okrog njega. Videl bo, ali mu bodo zvišali plačo ali ne.

Gledal sem v njegovo topo obličje in dejal:

„Ali se vam ne zdi vse tole malo ogabno? Kar mislite delati, je navsezadnje le samo neka vrsta denunciranja?“

Zmigal je z rameni. Krivica se godi po svetu in on bi si rad pomagal. Za tako pasjo plačo ne bo delal.

S tem, sem ga zavrnil, če bo rešil sebe, še ne bo odpravil krivice s sveta. Zakaj raje ne drži z drvarji in se bori z njimi za boljšo plačo. Tako bo vsem pomagano, ne samo njemu. Ne bo mu treba denuncirati drvarjev za 20 din na dan. Da je vendarle poštenjak, tega ne bi hotel zanikati.

„Ah,“ je odkimal, „s temi ljudmi se ne da nič doseči. So prezabiti.“

Znenada je planil pokoncu, prislunil in se zagledal v drčo. Voda je drvela po njej kakor preje, a izza pečine, okoli katere je drča zavijala, se je zaslíšalo, kakor bi kdo metal droge drugega na drugega. Tudi šumenje vode za pečino se je povečalo, a v drči je bilo vedno manj vode in drogi niso več plavali.

„Obauf!“ je vzkliknil Bolta in zaklel. „Na ovinku!“

Vrgel si je vrečo na pleča in jo zapel z žebljem na prsih. S cepinom se je vzel preko skale nad bajto, ker po drči ni mogel do ovinka. Na tem kraju je bila drča napeljana kaka dva metra nad Lobnico. Ogrnil sem se in splezal za njim. Videl sem ga, kako se je spustil po mokri travi do drče, se pognal na opornik in začel s cepinom razmetavati droge, ki so se zajezili v žlebu. To se zgodi pogosto. Voda je udarjala ob droge in pršela po njem, da je bil v trenutku do kože moker. Preklinjal je vse poštarje, ki neki niso napustili pravo mero vode v žleb. K sreči so prihajali drogi bolj poredkoma in je kmalu razmetal jez.

Ko je končal, je pogledal na pečino. Za trenutek se mi je zazdelo, da so se mu oči sovražno zalesketale. Ali pa je bil le zbegan od napornega dela; saj bi mu lahko na sklizkih opornikih vsak čas spolzelo, da bi zdrknil v narasli potok in na pečevje, ki je molelo iz deroče vode.

Ko se je vrnil v bajto, se ni več slačil. Dejal je, da se mu ne splača, ker bodo kmalu nehali. Naložil sem dračja na ogenj, koliba se je zakadila.

Po drči je priplavala deska, na njej smreka. Pokazal sem mu jo. Za danes je bilo splavljanje končano.

Bolta je jel pospravljati po bajti; nekaj je zmetal v nahrbtnik in pri tem nekam oživel. Zamahnil je proti dimu, ki mu je silil v oči in zaklel.

„Ko nas bo deset — kmalu nas bo, bomo dobili strojnico!“

Voda po drči je upadala. Čakal je, da bi se stekla, da bi odšel po drči proti prenočišču. Z meglo se je zalezal med drevje gost mrak, žaga onstran potoka se je risala samo še v nejasnih obrisih. S približujočo se nočjo je rasla v meni ona komaj slutena groza.

Hotel sem jo premagati.

Bolta je krenil proti drči, z rokami se je opiral na cepin. Malo še, pa se bova ločila in odšla vsaksebi po drči.

Za trenutje mi je postalo nekam vseeno, odločil sem se.

„Kaj bi napravili,“ sem ga vprašal, „če bi se pojavil pred vami človek, ki bi nasprotoval vsemu, kar si zamišljate?“

„Ubil bi ga.“

To je povedal tako hladno, da sem mu verjel.

„Tudi prijatelja?“

Dejal je, da četnik nima prijateljev; tudi družine nima, ker se ne sme ženiti. Družina bi ga samo ovirala.

„Dobro,“ sem rekel, potegnil leseno dozo za cigarete iz žepa in mu jo pokazal.

Stegnil je roko, a jo nazadnje le samo pogledal.

„Imam jo za spomin od prijatelja, ki je izkrvavel v boju proti vsemu temu, kar vam blodi po glavi.“ Besede sem skoraj izbruhnili vanj. Obenem pa sem čutil, kako se vse potresa v meni, da postajam nekam lahak, da se ne čutim več.

Ali sem potem tudi jaz proti?

Prikimal sem.

Ne da bi kaj rekel, se je nasmehnil kakor v zadregi. Stopil je v drčo in se sklonil, da bi skril cepin skozi noč pod njo — a je znenada obstal, še vedno s cepinom v rokah. Napeto sem sledil kretnjam njegovih rok, slehernemu njegovemu gibu. Žerjavica iz bajte mu je vztrepetavala po nekam zagorelem in zabuhlem obrazu.

Za trenutek, tako se mi je zazdelo, je vse okamenelo — samo kaplje so počasi padale z drevja, težkega od mokrote, in voda je oglušujoče butala ob pečevje v globočini pod nama. Naglušni žagar na oni strani Lobnice je že davno zaspal.

„In tako bom ostal; za dvajset dinarjev ne bi nikoli ubijal človeka.“

Besede so se razgubile med šumenjem vode. Hlratu sem odprl dozo in mu ponudil cigareto.

Potisnil je sekuro pod drčo, se zravnal, se nasmehnil in segel po cigareti. Samo kratek vzklík začudenja se je utrgal iz njega:

„Ha!“

Ko sem se vračal po drči, so ugašali ognji po pošgarskih kolibah, a srečal nisem žive duše, vse do Stare Glažute ne.

Med Ašem in Jasino

I.

Mračni gozdovi odevajo Krušne gore, ki črtajo mejni pas med Ašem in Dečinom. Čudovite so: v svoji preprostosti so polne skrivnostne privlačnosti, iz katere začuti češka duša svojo zgodovino, ki ji pravi, da je vse do tod svet češka last. Krušne gore, ki so dobile svoje ime že za Karla Velikega l. 805 in so jih kasneje nazivali tudi Sudetsko pogorje, so historična in prirodna meja zgodovinskih čeških zemelj.

Na zapadu temnih Krušnih gorá se tik ob nemški meji skriva malo mestece Aš, znano šele izza zadnjih mesecev. Nedaleč od Aša je stari, v XI. stoletju nastali Cheb, kjer je bil l. 1634 umorjen Wallenstein. Aš in Cheb sta najbolj zagrizeni sudetsko-nemški središči. Povsod nemški napisi v gotici, razen dvojezičnih na državnih poslopjih.

Svet okrog Cheba je poln prirodnega bogastva; bližnje Františkove lázne zdravijo vsako leto tisoče gostov, prav tako Marianske lázne, ki jih senči mogočni Cesarski les. Severnovzhodno od Cheba pa je baje l. 1357 veliki kralj Karel IV. odkril v slikoviti dolini Karlove Vary, danes elegantno moderno mesto slovečih zdravilnih vrečev. Ves svet se zbira tod, vse narodnosti in plemena. Japonci se mešajo z Angleži, Francozi z Italijani in tudi eksotični indijski maharadže so česti obiskovalci znamenitega zdravilišča. Pisana mešanica se preliva preko širokih ulic in rožnatih vrtov, dame in moški v najmodernejših oblekah vseh mogočih barv. Babilon jezikov. Karlovy Vary so po navadi zelo obiskani; leta 1911 so gostili 70.000 ljudi, med vojsko in nekaj časa po njej pa je obisk seveda zelo padel, dokler se ni leta 1927 zopet dvignil na 60.000. Letos so imeli tako Karlovy Vary kakor vsa ostala znana sudetsko-nemška kopališča: Františkove in Marianske lázne ter Teplice-Šanov zavoljo nemirnih dni razmeroma malo gostov.

Široka avtomobilska cesta se beli proti severovzhodu. Mimo tebe bežijo globoko v gore zajedeni lesi. Sama zanimiva mesta se družijo v tej razkošni naravi: Jáchimov, kjer pridobivajo radij, Chomutov, Most, Duchcov, kjer so se vroče prepirali za župana in končno ugotovili med Čehi in Nemci odstotno razmerje 51:49 v korist Nemcev, Teplice-Šanov, ki so poleg Liberca že od nekdaj eno najvažnejših kulturnih središč češkoslovaškega nemškega življa, Podmokly, Dečín in čisto na severu Warnsdorf. Pod pravljičnimi Krkonoši, kraljestvom dobrega duha Repoštev, pa slonita Liberec in Jablonec, važni historični in kulturni mesti ter mnogo manjših industrijskih krajev. Ves mejni pas, ki ga zlasti med Chebom, Ašem in Mostom, med Dečinom in Warnsdorfom, pod Frydlandom, okrog Liberca in pod Opavo pretežno obvladuje nemški živelj, kaže izrazit napredek. Med Nemce pa

se zlasti okrog Duchcova in od Trutnova do Krnova močno vrivajo Čehi in mešajo prebivalstvo tako zelo, da se ponekod bližajo kar polovici.

Vse ostalo historično češko ozemlje je z redkimi izjemami narodnostno in jezikovno povsem češko ter bogato zgodovinsko znanih mest. Zapadno od Kladna obliva sonce Lány, poletno prezidentovo prestolico s krasnim gradom, kateremu je skupno z romantičnim parkom mojstrski vtisnil svojo idejo naš Plečnik. Lány so narodova božja pot: dolge procesije se vijejo na vaško pokopališče, kjer spi ob svoji ženi Charlotti Tomaž Masaryk. Veličasten je poslednji skromni dom nesmrtnega demokrata-filozofa; s travo je porasel, brez napisa in brez bleščečega se marmorja. Stari grobar dviguje glas, ko pripoveduje, kako je svojemu prezidentu kopal grob. Tih stojim med množico sklonjenih glav ob zelenem grobu; vsi molčimo in vsi menda mislimo eno: da bi misel velikega mrtveca ne ostala le ideja, temveč bi tudi meso postala in rodila visoki dan, o katerem sanja pravični človek v neutešenem poželenju.

Glavno mesto zapadne Češke je Plzen, z brzim vlakom komaj tri ure od Prage. Plzen je bogat industrije ter znan po izvrstnem pivu, v naših dneh pa še bolj po ogromnih Škodovih tovarnah orožja. Često sem slišal, da so praška gnjat, plzenjsko pivo in Škodovi motorji tiste tri zapeljive stvari, zavoljo katerih se v presilnem hrepenenju marsikateremu sosedu stemni pred očmi in ga kar samo od sebe žene proti blagoslovljeni deželi takšnih dobrot. Nič čudnega torej, da se nosijo Plzenčani visoko. Praški študentje pravijo včasih svojim plzenjskim tovarišem, od katerih mnogi drvijo skozi Prago v elegantnih limuzinah, da so hohštaplérji. Današnji Plzen, ki se modernizira čedalje bolj, je poln starih spomenikov: sredi glavnega trga kipi v nebo gotska cerkev z znamenito plzenjsko Madonno in 102 m visokim stolpom, severno stran trga pa svojevrstno označuje renesančni magistrat, poleg njega „cesarski“ dom z alegoričnimi freskami in stare patricijske hiše, ki spominjajo na slavno življenje davne preteklosti.

Prav tako je zgodovinsko znan še niz historičnih čeških mest: Písek, České Budejovice, nekako glavno mesto južnočeškega ozemlja, severno od njega husitski Tábor, vzhodno od Prage Čáslav in Kutná hora na eni strani, na drugi pa v smeri proti Češki Trebovi Kolín, nad njim kopališče Podebrady in stari Nymburk, pred njim pa Pardubice, ki jih oklepata moderni Hradec Královi in intimni Chrudim. Kakor dragotine so nametane te starine preko zemlje husitov. Prekrasni gradovi, dragocene freske, kipi in slike, iz hrepenenja po sprostitvi porojene, pa od strogega sholastičnega duha še docela vezane gotske cerkve, renesančni vodnjaki: vsa ta nepopisna lepota omamlja oči strmečemu tujcu. Med njimi cvetoči travniki in skrbno negovana polja, lahni grički in šumeči lesi, ki pripovedujejo prečudne bajke davnih dni. Kakor tisočbarvni mozaik se razpenja to bogastvo preko valovite zemlje; ne motijo ga visoke palače najnovejšega stila, ne asfaltirane ulice,

ne razmahnjeno življenje dobe strojev, novih dni, ki hočejo pognati razvoj z nedosegljivo brzino navzgor. Ne, vsa ta mnogoličnost se zlija v eno samo celoto, iz katere dihata življenje stoletij in značaj naroda, ki se je v borbi za obstoj povzpел do najvišje svobode, se trdo skoval in se pripravil za dolgo bodočnost. In sredi tega pestrega mozaika nad srebrno Vltavo vladajo kakor mogočna večna skala kraljevski Hradčani.

II.

Praga, sladki sen slovanskih duš! Počasi in ljubeče mi plava pogled od baročne zelene kupole cerkve sv. Nikolaja na mali strani h krasni cerkvi sv. Tina v Starem mestu. In objema vse zlato mesto, ki se koplje v stari lepoti. Hradčani se blestijo v soncu in zro na morje hiš pod seboj. Nastali so že pred desetimi stoletji in danes sestavljajo več obsežnih poslopij s tremi velikimi dvorišči. Na drugem grajskem dvorišču sta znamenit vodnjak iz XII. stoletja in mogočen obelisk, na levem krilu znana španska dvorana, na vzhodnem delu tretjega dvorišča pa Vladislavova dvorana v poznem gotškem, tkzv. vladislavskem stilu. Na prvem dvorišču, od koder je vhod v prezidentove prostore, je na levi strani Plečnikova dvorana, v kateri se je na mrtvaškem odru poslavljал od jokajočega naroda prezident — Osvoboditelj. Ves ogromni hradčanski kompleks je restavriral Plečnik, ki je v Pragi oblikoval mnogo svojih mojstrskih zamisli. Za Hradčani se šopiri veličastna katedrala sv. Vida, ki so jo začeli graditi že pred šest sto leti, pa še danes ni dokončana. Pod njo se križajo tesne stare ulice, zadnji ostanki zgodovinske Prage, mesta umetnikov, znanstvenikov, alkimistov in visokega plemstva, ki si je tod zidalo razkošne palače. Za Hradčani se skriva prekrasni Loreto z znamenito uro, ki po vsakih šestdesetih minutah zaigra Marijino pesem; cerkva ima zaklade neprecenljive vrednosti, med njimi n. pr. monštranco s 6222 diamanti. Poleg Loreta se širi dolga baročna Černinska palača, danes zunanje ministrstvo. Ob dišečem prirodnem parku Petrinu pa se Hradčanim po boku dviga znani samostan premonstratov, Strahov, sloveč zlasti po dragoceni knjižnici. Pod kraljevim gradom se vrsti več umetniško značilnih knežjih palač vse tja do pol kilometra dolgega Karlovega mostu, ki se končuje z gotskim stolpom, nazvanim Starometská mostecká věž in mu stoji nasproti bogato okrašeni baročni Klementinum. Podobno kakor na Mali strani se tudi v Starem mestu kopičijo ozke ulice, v katerih lahko večkrat zablodiš, preden se ti odpro na pozornico češke zgodovine, na Staromestské náměstí, ki jih poleg Tinske cerkve in magistrata še posebej označuje spomenik velikega verskega reformatorja in narodnega mučenika magistra Jana Husa. — Podobnih znamenitosti je v vseh starih okrajih Velike Prage na stotine. Nikoli se jih človek ne more nagledati dovolj, nikoli dovolj napiti tistih neznanih čarov, ki kakor mamilen opoj prevzamejo človeka; ne v svetlem dnevu, ko jih ožarjajo neštevilni sončni prameni,

ne v tihih nočeh, ko kakor pijan tavaš skozi staro življenje in se naslanjaš v nedoumljivi moči neslišnega šepetanja.

Povsod drugje je Praga moderna, kraj razgibanega življenja, skozi katerega se poganja milijon bitij v tempu velikega mesta. Neprestani hrup bije na ušesa, avto za avtom drči preko tlakovanih ulic proti središču moderne Prage, na Václavské náměstí. Ogromen trg je ena sama živa kepa prerivajočih se teles. Večer stopa vanj z bajno američansko svetlobo. Človeški veletok se naglo premika čez široke ploščadi, signali ga urejajo v rdečih, zelenih in rumenih lučih, kričече hupe barvajo njegovo nerazločno melodijo v oglušujoče glasovno trepetanje. Tu se pretaka moč življenja in nezadržanega dela, moči, ki se vtihotaplja v kri, da ti zagori in se zažene prav v možgane. In vendar je silno občutje sredi velikomestnega vrvenja vse drugačno kot med začrnelimi baročnimi domovi in prelestnimi cerkvami: tod vodi naprej, tam nazaj. Vprav v doživetju obeh nasprotij pa šele človek v celoti začuti samega sebe, globino in moč svoje duše, rastočo pot svojega življenja, ki bo ob pogledu v davnino mogla razumeti sedanost in bodočnost.

Danes stopa Praga z velikimi koraki naprej. Mogočne palače se množijo iz dneva v dan; na obronkih lahkih vzpetin krog in krog mesta vstajajo gosposke vile ter širijo prekrasno ploskev čedalje bolj. Nova Praga pa ni le gospodarski, trgovski in politični center Českoslovaške, temveč je pomembna še mnogo bolj: prevzema vlogo evropskega kulturnega središča, v katerem se srečujejo najrazličnejša razvojna križanja ter uspešno sejejo svoja dognanja. Umetniško ter znanstveno delovanje je v polnem cvetju in zajema vse strani življenja. Danes moremo Prago smatrati ne le za slovanske, ampak tudi evropske Atene ob Vltavi, za živ vrelec kulturnih, človeka oplajajočih sil.

V globini duše ljubim mater Prago: vedno kadar mi uhajajo oči izza hradčanskih vrtov na ponosne kupole vse tja do meglenega obzorja, vedno kadar se podijo skozi njo mrzli vetrovi, vedno kadar spomladi nešteti galebi poletavajo nad praškimi Benetkami na Vltavi, vedno kadar se v maju obleče v zelenje in cvetje kot prešerna nevesta. Ljubim jo, kajti ob vsaki uri mi razodeva skrito lepoto in odkriva čustvo, ki ga ne moreš opisati, temveč le doživeti. Ljubim jo, kajti v njenem bogatem ritmu se mi prebujajo sile, ki jasniyo misli. Zato: ave Praga, tisočkrat ave!

III.

Nad Jeseníkom pada češka zemlja proti šlezki industrijski Opavi, Bohuminu in Moravski Ostravi, pod Češko-moravsko visočino pa v Moravo, ki je sestavni del Češke in najplodnejša na severu, kjer se pod Olomoucem širi pokrajina Hana. Olomouc obkroža od vseh strani park, kakor bi hotel radovednemu potniku skriti preteklost; sredino mesta krasijo znamenita

gotska stolnica, lepa baročna cerkev Marije Snežne, magistrat z astronomsko uro iz XV. stoletja, v XIII. stoletju nastala gotska cerkev sv. Mavricija in še vrsta znamenitih stavb. Parku dajeta posebno pestrost simbolični, arhitektonski zanimiv Smetanov spomenik in mavzolej, ki hrani kosti jugoslovanskih bojevnikov iz svetovne vojne. Olomouc je živalno kulturno središče že od nekdaj: tu je bil regens chori mojster Jakob Gallus, tu je bogata študijska knjižnica in znana bogoslovna fakulteta. Nemški značaj, ki so mu ga kot važnemu vojaškemu središču vtisnile germanizacijske sile poslednjih avstrijskih desetletij, je skoraj povsem izgubil. Olomouc, mesto vojakov in duhovnikov, je bil poprej tudi gospodarsko središče Morave, kar pa je danes zavoljo ugodnejših razvojnih možnosti prevzelo Brno.

Nedaleč severno od Brna je svetovnoznana Macocha s prekrasnimi podzemskimi jamami, vzhodno zgodovinski Slavkov, še dalje v bližini Uherskega Hradišta romarski Velehrad. Ves trikot Brno—Olomouc—Uhersko Hradište je ena najplodnejših češkoslovaških pokrajin, katere pomen še naglašata vzhodno od Uherskega Hradišta ležeče Luhačovice in nad njimi Bat'ov Zlín. Z njima se ta trikot razširja na svet med Brnom, Olomoucem in Zlinom ter gospodarski obvladuje vso sosesčino. Njegovo središče Brno postaja zadnja leta tudi živo kulturno ognjišče in vodi vse moravsko kulturno dogajanje.

IV.

Na vzhodu od Morave pa se začenja Slovaška, ob južni meji ravna in prehajajoča v Ogrsko nižino, na severu pa kmalu valovita. Čim više se dviga prelepi svet, tem čarobnejši postaja v svoji prirodni krasoti. Mala in Velika Fatra rasteta v mogočne grebene Visokih in Nizkih Tater, ki so še v maju često oblečene v snežno haljo. Nedopovedljivo lepa je ta zemlja proti vzhodu; na desni in levi se črnijo gozdovi, nad katerimi se tiščijo razpokane sive pečine. Pod Žilino se bohota v Belih Karpatih Trenčín z znanimi Trečinskimi Toplicami, pred njo v Mali Fatri sedež Slovaške Matice in nekdanje slovaško kulturno središče Turčianski sv. Martin, v veliki Fatri Ružomberok, zadnje počivališče slovaškega avtonomista, patra Hlinke, v Nizkih Tatrah Banská Bystrica, v Visokih Tatrah središče zimskega športa Štrbske, Pleso in Tatranska Lomnica, na vzhodnem Slovaškem priznано kopališče Levoča in v Slovaškem raju romantična Spiška Nova ves. Poleg navedenih pa ima Slovaška še celo zakladnico manjših gorskih letovišč. Povsod, koder sega pogled, cvete neizmerna lepota, niha opajajoč zrak in se pretaka dišeč vonj smrekovih in borovih lesov.

Gospodarsko in politično življenje Slovakov se osredotočuje v Bratislavi in Košicah, mestih, ki jima riše „narodna pospolitost“ svojske poteze. Slovaki in Čehi se mešajo z Nemci, Madžari in Židi, v Košicah tudi s Cigani. Vprav ta različnost, ki daje uličnemu življenju vzhodnjaško barvo, večja

zanimivost in privlačnost obeh mest. „Pod vejo“ — in takšnih gostiln v Bratislavi kar mrgoli, — kamor ti kaže pot izvešana metla, se zvečer bije petorica ali šestorica jezikov in se užiga razpoloženje, ko zazvenijo slovaške pesmi. Bratislava je veselo mesto, ki še v poznih nočnih urah ne pozna miru, temveč buči v veselih narodnih popevkih in živahnih pogovorih zapoznelih pivcev. Danes je tudi kulturno središče Slovakov in ima vse, tudi najvišje prosvetne ustanove. Vseučiliščna poslopja so skoraj vsa nova, reprezentativne palače, v sredi mesta pa raste moderni trgovski okraj z mnogonadstropnimi poslopji. Promet je že zavoljo bližnje nemške meje — Dunaj je komaj kakih 60 kilometrov od Bratislave — na tem napredujočem in aktivnem obrežju ob modri Donavi velik in naglo pospešuje plodni razvoj bratislavskega mesta.

Za Bratislavo pa relativno prav nič ne zaostajajo Košice, ki so tudi mesto starih zgodovinskih znamenitosti. Zlasti je zanimiva stolnica z dragocenim severnim portalom, tkzv. porta aurea, kjer stoje okrog sv. Elizabete pod krasno izdelanimi baldahini sohe svetnikov Emerika, Štefana, Ladislava in Henrika. Košice so poleg Bratislave in podkarpatskega Užhoroda najmočnejši dokaz stremljenja in smotrnega prizadevanja čsl. vlade za vsestranski razvoj Slovaške. Po vojni so tu vstale ponosne zgradbe državnih uradov, šol in socialnih ustanov; od l. 1918 dalje delujejo v Košicah tudi mnoge kulturno-prosvetne organizacije, ki združujejo vso vzhodno Slovaško in skrbijo za dvig po Madžarih potlačene kulture.

Današnja Slovaška raste z neomejeno naglico v hotenju, da se bo mogla v doglednem času izravnati s svojo vzornico — Češko in se ji priključiti kot enakovreden kulturni činitelj. In ko bo s svojo prirodno kulturo spojila duhovno, takrat bo ta blagoslovljena zemlja še lepša kot je danes, ko je že prelepa v svoji prisrčnosti sredi šumečih lesov in gora, v sončnih dneh in grozotnih nočeh, ko „nad Tatrou se blyska, hromy divo bijú“...

V.

Nedaleč od Košic sega pod Poljske Karpate spočetka ravni, nato gorati daljni vzhod češkoslovaške republike, Podkarpatska Rusija. Radoveden sem se vozil proti skrajnemu vzhodu republike, napeto pričakovanje je vstajalo v meni. Tudi tukaj sem opazil povsod očiten gospodarski in kulturni porast, katerega pa sem na koncu svoje slovaške poti itak že pričakoval. Rusom, ki uporabljajo velikoruščino in ukrajinsčino, se podobno kakov v Košicah in Bratislavi priključujejo tudi Nemci in Židje, sem ter tja tudi maloštevilni Poljaki in Cigani. Sedež podkarpatskega guvernerja je Užhorod, lepo mesto ob bistrem Užu. Užhorod je zgodovinsko mesto, ki je bilo že za priselivce Madžarov prestolnica slovanskega kneza Laborca. Danes, ko je docela zmoderniziran in ga preplavljajo lepe trgovske in državne palače, ga barvajo zanimive posebnosti: star, v zelenju skrit užhorodski grad, sinagoga in

arhitektonsko pestra grško-orientalska cerkev. Kajpada ne manjka tipičnih ruskih cerkva, ki tudi na vaseh večajo slikovitost podkarpatoruske krajine preko Mukačeva vse do Jasine in Rachova. Tudi Podkarpatorusko, ki je bilo pred prevratom popolnoma zanemarjeno in menda bolj analfabetsko kakor naša Makedonija, hitro napreduje in glasno oznanja tako pri vstopu iz Slovaške kakor pri odhodu v Poljsko, da je tudi tod Evropa in da tudi v tej sodobni deželi bujno klije bodočnost.

* *

Vsa oživiljena republika med Ašem in Jasino ter Bohuminom in Bratislavo predstavlja eno najbolj naprednih evropskih držav. In vprav v tem je tragika današnjega obupnega boja Čehoslovaške za demokracijo proti totalitarnosti, za lastno enotnost in samostojnost: tragika zato, ker so zlorabili njeno idealno obliko demokracije, ki v racionalni realnosti zahteva povsem drugačne meje; tragika zato, ker je postala sredstvo za izživiljanje mednarodnih političnih napetosti in ker je po svojem geopolitičnem položaju ključ do obvladanja začetne vzhodne in cele srednje Evrope ter deloma tudi Balkana; tragika zato, ker neznaten, pa v tej borbi nevaren del Slovakov in manjšine, ki jim je dala Čehoslovaška v razvoju več kot marsikatera druga država svojemu lastnemu narodu, pomagajo ostriti njen položaj in podajajo roke onim, ki bodo v prvi oblastni minuti pozabili na manjšinska prava.

Pot, ki jo je prehodila Čehoslovaška v dvajsetih letih svoje svobode, je bila resnična pot navzgor in je zato morda poleg dejstva, da ni le interesna sfera ene države, ampak vseh evropskih velesil, važen sotemelj novemu prerojenju.

Preko v bojih za svobodo s krvjo posvečene zemlje doni husitski koral in tam nekje daleč pod Krušnimi gorami, Krkonoši, Karpati ter Vihoriatom mu odgovarja visoka pesem o pravici, ki zmaguje...

Kritiku

ki je zapisal v „Edinosti“, da ga moji verzi spominjajo kitajske ali japonske vaze.

O duh razsežni, naj pero ti sije!

Da moji verzi nežni so kot vaza, ki lahko se ubije?

Le proučuj, prijatelj, vse po vrsti,

če si neroden, pa nikakor ne glej mi — s prsti.

Branko Rudolf

Gibanje cen in naše kmetijstvo

Kljub posestni strukturi Slovenije s prevladujočim malim in srednjim kmečkim obratom in kljub močni odvisnosti kmečkega ljudstva od meznega dela, je vendar vprašanje cen veliko življenjsko vprašanje naše vasi. Čim bolj padajo cene kmečkih pridelkov in čim bolj vztrajajo ali se celo dvigajo cene industrijskih izdelkov in kmečkih dajatev, tem večje je gospodarsko nazadovanje (degradacija) velikih kmetij, tem bolj so neuravnovešeni proračuni srednjih kmetij in tem večja je beda na malih kmetijah. V cenah pridejo najbolj jasno in otipljivo do izraza resnične težnje današnjega gospodarskega razvoja, ki pretijo uničiti matico slovenskega naroda — malega in srednjega kmeta. Ni čuda, da so misli kmečkega ljudstva uprte prav v cene in njih porazne učinke. „Kar kupim, je drago, kar prodam, nima cene!“ Pravilen je kmetov občutek, da preplača, kar kupi; kar prodaja, pa mora dati pod ceno lastnih stroškov. Prav tako ni čuda, da so nastali v dobi današnje krize mnogi kmečki pokreti prav iz težnje in borbe za izboljšanjem cen kmečkim pridelkom.¹⁾

Dr. Lavrič ugotavlja: „Osrednja točka pri razmotrivanju gospodarskih pogojev, pa bilo po depresiji ali konjunkturi, je cena. Kriza, ki je hrumela nad kmetijstvom in je v resnici še danes nad njim, je kriza cene.“²⁾ Toda kratkovidno bi bilo, ustaviti se pred golim gibanjem cen in ne pronikniti do vseh skritih in očitih sil, ki to gibanje določajo. Kajti cene so le zrcalo globljih gospodarskih, političnih in socialnih procesov. V njih prihaja do izraza nasprotje med racionaliziranimi poljedelskimi obrati in kmečkimi gospodarstvi, ki so ostala na primitivni stopnji proizvodnje. V njih pa udarja na dan tudi nasprotje med kmetom in industrijo, ki je našla v cenah uspešno, skrito in zamotano obliko izkoriščanja najširših plasti podeželskega prebivalstva.

Svetovna kriza je imela za naše kmetijstvo težke in komplicirane posledice. Na vprašanju cen je najlažje prodreti v problematiko teh posledic in sploh v razvoj povojnega kmetijstva v Sloveniji. Radi pomanjkanja uradnih indeksov cen bom uporabljal indekse, ki smo jih sestavili s sodelo-

¹⁾ Iz iste težnje je nastala 1935 akcija „Gospodarske sloge“ na Hrvaškem. Njen prvi razmah pa je gotovo pripisati politični aktivnosti hrvaškega kmeta. Pravilno ugotavlja o Gospodarski slogi na Hrvaškem Mijo Mirković v Arhivu za pravne i društvene nauke, 136, naslednje: „V pomanjkanju primerne zadružne organizacije, ki bi bila ustvarjena na racionalni ekonomski osnovi, je poizkušala mestna inteligenca na Hrvaškem, da izvede obrambo ekonomskih interesov hrvaškega kmeta na politični osnovi, z ustvaritvijo čustva narodne solidarnosti.“

²⁾ Dr. Lavrič Jože: „Naše kmetijstvo in svetovno gospodarstvo“, uvodni referat na banovinski kmetijski anketi maja 1938.

vanjem kmetov, ter proračune tipičnih kmečkih gospodarstev iz različnih značilnih krajev. Ti indeksi in proračuni skrivajo v sebi več resnice kakor marsikatera oficialna statistika. V zvezi z indeksi cen iz drugih pokrajin države bodo pripomogli do ustvaritve podobe in razvoja naše povojne vasi. Pred tem pa je potrebna ugotovitev okvira in temelja, na katerem se naše poljedelstvo razvija. Ta okvir je razvoj in položaj povojnega svetovnega gospodarstva, zlasti poljedelstva.

I. Povojno svetovno gospodarstvo.

I.

Prva velika izprememba, ki jo opazimo v razvoju povojnega poljedelstva, je racionalizacija. Mali poljedelski obrati so se umaknili velikim, ročno delo so zamenjali stroji. Namesto pluga z živinsko vprego je stopil motor vlačilec, ki istočasno orje, brana (kultivator) in seje (sejalni stroj). Ob žetvi se uporablja tako imenovani kombinirani stroj, ki istočasno žanje, mlati in čisti. V živinoreji se je pojavil rotolaktor, vrteča se plošča, ki avtomatično umije, posuši in pomolze istočasno 50 krav itd. Racionalizacija je zajela zapadno Evropo, Ameriko, zlasti Združene države in Kanado ter Sovjetsko Rusijo. V Združenih državah je bilo prodanih v razdobju 1921-29 160.000 traktorjev in 20.000 kombiniranih strojev letno. V Sovjetski Uniji je bilo v obratu 1933 200.000 velikih traktorjev.

Z racionalizacijo se je produktivnost dela zelo dvignila. „Za popolno in pravočasno opravitev dela od oranja do pospravitve žita so potrebni samo štirje ljudje. za 1000 ha polja“.³⁾ Pri nas je potrebno za oranje iste površine 10 dnevno delo 400 oračev; za žetev pa 10 dnevno delo 2000 žanjic, če računamo, da požanje 20 žanjic 1 ha posejane površine v enem dnevu. Kot lastni stroški na neki srednji zmehanizirani farmi — 1000 akrov — so se ugotovili za bušel 5'7 marke, dočim je bil prodan bušel za 10'5 marke, kar predstavlja še vedno dober dobiček pri cenah, ki so tudi v USA vse druge poljedelce tirale v obup.⁴⁾

Čim bolj je napredovala racionalizacija poljedelstva, tem bolj težka in neenaka je bila borba malega in srednjega kmeta za obstanek. Agrarne države Južnovzhodne Evrope, ki jih je že do takrat dušila agrarna prenaseljenost, so se znašle v kronični agrarni krizi. Z nastopom svetovne gospodarske krize so notranja nasprotja, ki so se že dalje časa grmadila v teh državah, udarila na dan z vso ostrino. — Kakor je iz gornjih citatov razvidno, sta v Sloveniji že oba tradicionalna politična tabora ugotovila družbeno

³⁾ Agronom Jamnik, Koledar Vodnikove družbe, 1932.

⁴⁾ Dr. Lavrič, istotam.

podpovprečno, nerentabilno delo na naših kmetijah. Toda zaključki teh ugotovitev in perspektiva „novih poti“ našega kmetijstva je še nezačrtana.

V kričnem nasprotju s temi ugotovitvami pa so rastoče javne in druge dajatve, ki obremenjujejo naše kmetijstvo.

II.

Drugi ključ do razumevanja položaja in razvoja našega kmetijstva je nastop svetovne gospodarske krize. Indeks svetovne industrijske produkcije je znašal:

	1913	1929	1930	1931	1932	1933
Sredstva proizvodnje (stroji itd.)	69	110	96	82	62	75
Sredstva porabe (obleke, čevlji itd.)	81	105	98	91	89	96

Za osnovo je vzeti leto 1928 = 100.⁵⁾

Največji padec zaznamuje leto 1932, ko je bila kriza na višku. Na splošno je padec proizvodnje strojev in drugih sredstev proizvodnje večji kakor padec proizvodnje sredstev porabe.

Položaj delavstva se je po vsem svetu močno poslabšal, kar ima velike posledice za nadaljnji razplet krize, kajti delavstvo predstavlja v industrijskih državah najštevilnejšega konsumenta industrijskih in agrarnih proizvodov. Popolnoma brezposelnega delavstva je bilo v odstotkih:⁶⁾

	1929	1930	1931	1932	1933	1934
v Belgiji	1.3	3.6	10.9	19.0	17.0	19.0
na Norveškem	15.4	16.6	22.3	30.8	33.4	37.3
v Združenih državah	12.0	21.0	26.0	32.0	31.0	23.0
v Angliji	8.2	11.8	16.7	17.6	16.4	14.8

Ta statistika, ki obsega le popolnoma brezposelne, pove mnogo. Če primerjamo dvig svetovne proizvodnje 1933 in gibanje števila brezposelnih v razdobju 1932 do 1933, opazimo neznaten padec brezposelnosti v primeru z dvigom proizvodnje. Ta pojav vedno večje donosnosti delavčevega dela je splošen. V Nemčiji je bilo leta 1925 9.5 milijona delavcev zaposlenih v industriji in obrti, ki zaposluje nad 5 delavcev. Leta 1929 jih je bilo le še 8.3 milijona, čeprav v istem razdobju proizvodnja ni padla.

Karakteristiko socialnega položaja delavstva po svetu izpopolnjuje gibanje mezd in podpor brezposelnim. V izrazito industrijski Nemčiji je znašal celotni dohodek delavstva in uradništva:

⁵⁾ Institut za proučavanje konjunktura.

⁶⁾ Podatki iz poročil mednarodnih strokovnih organizacij.

1929	1930	1931	1932	1933
44.5	41.0	32,5	25.7	26.1

Številke pomenijo milijarde mark. Za 18.8 milijarde mark je v dobi 3 let padel dohodek delavstva in uradništva.

Gibanje podpor označuje dejstvo, da je januarja 1929 imelo v Nemčiji 78.8 odstotkov brezposelnih podporo, junija 1934 pa je njih število padlo na 10.5 odstotkov. Velika večina brezposelnih je postala navezana na prejemke od dobrotelčnih akcij.

Razvoj položaja delavstva je v veliki meri vplival na izbruh in razvoj agrarne krize.

III.

V nasprotju z razvojem industrijske proizvodnje agrarna proizvodnja tudi v dobi najhujše krize ni padla, temveč zaznamuje sicer neznatno, a stalno naraščanje. Če smatramo kot izhodišče agrarne proizvodnje razdobje 1925—1930, ki je enako 100, dobimo naslednjo sliko:⁷⁾

	1925-26	1928-29	1930-31	1933-34	1936-37
Evropa, razen Rusije	97	103	105	112	113
Ves svet	97	103	103	103	104

Evropa izkazuje dokajšen dvig agrarne proizvodnje, kar gre na račun avtarktičnih stremljenj nekaterih držav. Tudi svetovna agrarna proizvodnja izkazuje rahel dvig. Odkod ta pojav? Ali potrošnja tudi v dobi krize narašča?

Potrošnja cerealij je v dobi krize nazadovala; in sicer v primeri s predvojno dobo pšenica za 4.1 odstot, rž za 22.8 odstot, koruza za 6.7 odstot. To nazadovanje ni bilo nadomeščeno z izpremenjenim načinom prehrane, pri katerem bi prišli do večje veljave živinski proizvodi in sočivje. V Argentini je znašala potrošnja mesa 1925—1929 126.8 kg na osebo, v razdobju 1930—1934 pa 121 kg. V Italiji v istih razdobjih 19.8 ter 16.1 kg; V USA 62.3 ter 61.9 kg. Izmed 19 držav, za katere obstoja tozadevna statistika, jih je 10, v katerih je potrošnja dokaj padla in v 9 se je neznatno dvignila.⁸⁾

Vzrok stalnega naraščanja poljedelske proizvodnje je bil zlasti v njeni posestni in organični strukturi. Mali producenti, ki še vedno ustvarjajo velik odstotek agrarnih proizvodov, so prisiljeni ob vsaki ceni proizvesti čim več. Njim ni mogoče „regulirati“ proizvodnje po povpraševanju. Velika posestva nočejo svojih posevov v preveliki meri skrbeti, ker nihče ne ve, kakšna bo bodoča letina. Gornja statistika priča, da je v izvozniških drža-

⁷⁾ Dr. Lavrič, istotam; Vir: La production mondiale et les prix 1936—1937.

⁸⁾ Dr. Lavrič, istotam; Vir: Revue internationale d'agriculture 137. II.

vah (zlasti v USA) proizvodnja padla, v uvoznih evropskih državah pa dokaj narastla.

Zaloge starih žetev so se začele kopičiti iz leta v leto in z veliko silo pritiskati na cene. Leta 1926 so znašale zaloge pšenice starih žetev po vsem svetu 63 milijonov centov (po stanju 1. VIII.). Leta 1933 so se dvignile na 201 milijon, leta 1936 so padle na 101 milijon. Vrsta slabih letin je odločilno vplivala na zmanjšanje zalog. Zaloge sladkorja so znašale 1. IV. 1929. leta 6,100.000 ton, 1. IV. 1932 pa 9,091.000.⁹⁾

Zaloge agrarnih produktov so z veliko silo rušile cene. Cena pšenice je na čikaški borzi padla od 100 leta 1926 na 38 leta 1932. Leta 1936 se je zopet dvignila na 86. Slično razvojno pot so šle cene drugih cerealij in industrijskih rastlin. Na londonski borzi je padla cena konoplje v 3 letih (1929—1932) za 120 odstotkov, cena soje za 130 odstotkov.¹⁰⁾

Vrednost kmetijske proizvodnje je v USA padla od 11.918 milijonov dolarjev na 5.143 (razdobje 1929—1933).

„Tudi če bi cene vseh proizvodov enakomerno padle, torej tudi onih, ki jih kmet kupuje, bi bilo kmetijstvo radi padca cen še vseeno močno prizadeto, ker je del dajatev, ki jih ima za dolgo dobo let naprej določen, in sicer odgovarjajoče višjim cenam, ki so bile prej.“¹¹⁾ V poštev prihaja zemljiški davek, obresti, odplačila dolgov. Toda cene industrijskih izdelkov so radi kartelne organizacije padle v mnogo manjši meri, kakor cene agrarnih. Poučna je naslednja preglednica iz Nemčije:¹²⁾

	Kartelne cene	Svobodne cene
1928	102	107
1929	105	97
1932	84	48
1933	84	48

Kot osnova je vzeto leto 1928 = 100. Med cenami svobodnega trga so zlasti agrarni produkti. V vseh državah, od Poljske do USA, so cene agrarnih produktov mnogo bolj padle kakor cene industrijskih produktov. „Škarje“ so se odprle v eni državi bolj, v drugi manj, kakor kaže naslednja preglednica:¹³⁾

⁹⁾ Vir: London and Cambridge Akonomic Service.

¹⁰⁾ Annuaire de l'Institut agraire de Rom.

¹¹⁾ Dr. Lavrič, istotam.

¹²⁾ Institut za proučevanje konjunktore. Za 1933 je upoštevati le prvih 10 mesecev.

¹³⁾ Dr. Lavrič, istotam, za Poljsko. Za USA Agricultural Situation, 1934. Za Nemčijo Vierteljahrshefte, 9e année.

	USA		Poljska		Nemčija	
	agr. produkti	Prod., ki jih kmet kupi	agr. prod.	kup. prod.	agr. prod.	ind. konz.
1931	80	124	68.3	90.7	111	136
1932	63	109	52.4	72.9	93	113
1936	—	—	45.4	64.6	—	—
	1909—14 = 100		1928 = 100		1913 = 100	

V preglednici so navajane cene agrarnih produktov, kakor notirajo na borzah. Cena, ki jo dobi mali producent zanje, je zlasti v državah s slabo organizirano trgovino ali z razvitim oderuštvom posrednikov dokaj nižja ter ustvarja celo vrsto novih težkih problemov.

Globina in dolgotrajnost svetovne agrarne krize je imela za posledico degradacijo poljedelstva, tako malih kmečkih obratov kakor velikih „tovarn“ žita in industrijskih rastlin. Dočim je na veleposestvih zastala skoraj vsaka nadaljnja racionalizacija in je nakup poljedelskih strojev padel na omembe nevredno število, je za male obrate značilno neobnavljanje gospodarskih poslopij in orodij ter težnja po nekaki avtarkiji kmečkega obrata, ki izvira iz bojazni pred težkimi posledicami tržnih odnosov.

IV.

Po načinu borbe proti agrarni krizi ločimo predvsem 3 vrste držav: velike izvozniške države z motoriziranim poljedelstvom (USA, Kanada, itd.), industrijske uvozniške države (Italija, Nemčija, Francija) ter agrarne izvozniške države s prevladujočimi kmečkimi gospodarstvi (Južno vzhodna Evropa itd.).

Velike izvozniške države so začele borbo proti agrarni krizi s kopičenjem in odtezanjem prometu velikih količin agrarnih produktov. Na ta način so skušale doseči dvig cen teh produktov na svetovnem trgu. Toda iz leta v leto rastoče zaloge so velike posestnike finančno izčrpale in končno privedle do novega, še večjega padca cen. Drugi poizkus, popraviti cene, je bil načrt o sistematični omejitvi poljedelske proizvodnje. Plačevanje premij za neobdelovanje zemlje, težnja po mednarodnih pogodbah, s katerimi naj bi se omejila proizvodnja določenih agrarnih produktov itd. — s takimi in sličnimi načrti so se bavili zlasti v USA. Uspehi te politike omejevanja agrarne proizvodnje niso izostali. V istih panogah, kjer prevladuje veleposestniški sektor obdelovanja (sladkor, kavčuk itd.), se je proizvodnja omejila, nakar so se tudi cene dvignile. Nekaka kartelizacija po vzgledu industrije je do neke mere uspela. Popoln neuspeh so slični poizkusi doživeli v panogah, kjer prevladuje maloposestniški sektor obdelovanja. Tretji korak v borbi proti rušenju cen je bilo uničevanje poljedelskih produktov. V USA so 1933 podorali 10 milijonov hektarjev zrelega bombaža. V Braziliji so sežgali letno 10 milijonov vreč kave, na Danskem so pobili tedensko 1500

krav in delali iz njihovega mesa umetni gnoj. Tudi s tem poizkusom se cene niso bistveno popravile. Šele nastop delne industrijske konjunktore in vrsta slabih letin je nekoliko ublažila krizo, ki hrumi nad svetovnim kmetijstvom.

Svetovna agrarna kriza razblinja vse iluzije v odrešilni pomen veliko-posestniškega sektorja. Z rešitvijo tehnične plati vprašanja ni rešen socialni problem, ki v novih proizvodjalnih odnosih stopi v novo, posebno ostro luč.

Popolnoma drugačno agrarno politiko kakor velike izvozniske države so začele voditi industrijske uvozniske države. Sredstvo za dvig cen agrarnih produktov na domačem trgu jim je bila carina in najrazličnejše omejitve zunanje trgovine (kliringi, ki okrnjajo svobodni promet in ga postavljajo na bazo 1 : 1; preferencijali, kontingenti, uvozne prepovedi). Uvoz pšenice in moke v najvažnejše evropske države uvoznice agrarnih produktov se je gibal, kakor kaže preglednica:

	1926/27-1930/31	1931/32	1933/34	1935/36
Velika Britanija in Irska	62 mil. centov	70 mil. centov	65 mil. centov	60 mil. centov
Nemčija	18 „ „	6 „ „	izvaža	izvaža
Francija	13 „ „	21 „ „	5 mil. centov	2 mil. centov
Italija	21 „ „	9 „ „	2 „ „	1.6 „ „
Belgija	12 „ „	13 „ „	12 „ „	11 „ „

Velika Britanija, Irska in Belgija vztrajajo na približno isti količini uvoza. Italija in Francija izkazujeta ogromen padec, Nemčija je iz uvozniskih držav prešla v izvozniske. Sličen je razvoj pri uvozu mesa. Italija je v letih 1926—30 uvažala 102.000 govedi in 70.000 telet. Leta 1935 je njen uvoz padel na 66.000 govedi in 25.000 telet.¹⁴⁾

Cene pšenice in živine so se radi avtarkične politike navedenih držav dvignile in visoko prekoračile cene na svetovnem trgu. Julija 1932 je stala (v zlatih frankih):¹⁵⁾

	Berlinu	Parizu	Londonu	Čikagu
Pšenica (cent)	29.6	32.6	10.3	8.9
Svinjsko meso (cent žive t.)	105	146	—	52

Pojav protekcionističnih cen je imel za posledico povečanje poljedelske površine za kulturo pšenice. V Nemčiji se je površina kulture pšenice razširila od 1,600.000 hektarjev leta 1929 na 2,300 tisoč leta 1933. Dvig proizvodnje je imel za posledico padec cen, ki so se zopet vračale na svojo izhodiščno točko pred začetkom avtarkije.

¹⁴⁾ Dr. Lavrič, istotam.

¹⁵⁾ Annuaire de l'Institut agraire de Rome, 1932-33.

Navedena dejstva dajejo vpogled v „načrtno gospodarstvo“ avtoritativnih držav in prikažeje „bataglio del grano“ in „die Getreideschlacht“ v resnični luči. Osamosvojitve navedenih držav v pogledu poljedelstva je le relativna in temelji predvsem na znižanem življenjskem standardu nemškega in italijanskega ljudstva. Osamosvojitve na račun lačnih.¹⁶⁾ Posestna struktura Italije in Nemčije, prevladovanje velikoposestniškega sektorja v proizvodnji cerealij ter dvig cen nad svetovno pariteto jasno dokumentira velikoposestniški karakter „osamosvojitvenih“ akcij. Ta značaj avtarkije je v Nemčiji šel v tako skrajnost, da je 1934 privedel do ostrega spora med industrijo in veliko posestjo. Spor se je končal s prehodom k „Grossraumwirtschaft“, ki realno pomeni kompromis med obema gospodarskima zamislima.

Poleg velike posesti je gibalna sila avtarkije gospodarsko vojaški interes. Vodja oddelka za zunanjo trgovino Werner Daitz je pojasnil:

„Avtarkija ne pomeni zapiranje mej v gospodarsko političnem pogledu, marveč predstavlja ureditev gospodarstva z vojaško političnega vidika.“¹⁷⁾

V.

Avtarkična politika nekaterih uvoznških držav je deloma neposredna, deloma posredna posledica industrijske in zlasti agrarne krize v teh državah. Vpliv, ki ga je imela ta politika na poljedelstvo Jugoslavije, je velik. Našemu poljedelstvu so se s tem zaprla ali vsaj zelo zmanjšala nekoč glavna tržišča živine, lesa in najrazličnejših agrarnih produktov. Izvoz živine iz Jugoslavije je znašal v razdobju 1926—30 povprečno 118.500 glav goveje živine, leta 1935. je padel na 38.000. Sličen padec živine je doživela Madžarska in Romunija, deloma Danska in Irska.

Razvoj naše zunanje trgovine z Italijo je značilen primer posledic avtarkične politike za naše poljedelstvo, kakor to kaže preglednica na str. 311.

Dočim je v dobi pred izbruhom krize izkazovala naša trgovinska bilanca z Italijo povprečno 1 milijardo aktivnega salda, znaša 1937 ta saldo le 158.000 dinarjev. Leta 1936 je bil promet z Italijo skoraj docela ustavljen radi sankcij.

Posebno težek udarec je prizadela avtarkična politika kmetijstvu Slovenije. Kajti avtarkične države so začele omejevati uvoz prav tistih produktov, v katerih je Slovenija aktivna: v živini in lesu. Ko dr. Pless ugotavlja, kako je bivša Avstrija leto za letom s sistematičnim preorientiranjem in intenzifikacijo poljedelstva postopno likvidirala naš uvoz s konstantnim dvi-

¹⁶⁾ Hoernle omenja, da je v Nemčiji naraslo prebivalstvo od 1913 do 1935 za 15 odstotkov, žita pa je imelo 1935 za 15—20 odstotkov manj na razpolago kakor 1913. Uporaba mleka je 1935 padla v primeri z 1913 za 21 odstotkov itd.

¹⁷⁾ „Berliner Tageblatt“ 24. V. 1933.

Leto	Izvozili za din	Uvozili za din
1926	1,960.000	1,054.000
1927	1,589.000	940.000
1928	1,679.000	939.000
1929	1,971.000	832.000
1930	1,919.000	782.000
1931	1,198.000	493.000
1932	705.000	361.000
1933	725.000	458.000
1934	797.000	555.000
1935	672.000	370.000
1936	137.000(1)	101.000
1937	587.000	429.000

ganjem carin, uvajanjem uvoznih omejitev, kontingentov in uvoznih dovoljenj...“, pravi popolnoma pravilno: „Za uvoz v Avstrijo so preostali samo še vojvodinski proizvodi, t. j. žito, koruza, mastne svinje in nekatere najvažnejše industrijske surovine, na katere se je pozneje pri trgovskih pogajanjih osredotočilo težišče interesa.“¹⁸⁾

Nov činitelj v zunanji trgovini držav so v današnji dobi formacije političnih in vojaških blokov politični in vojaški interes posameznih držav. Za politično afirmacijo svojega vpliva skušajo finančno močnejše države gospodarsko navezati finančno slabейše. „Grossraumwirtschaft“ Nemčije je bil prvi tak poizkus; v okviru tega „velikega gospodarskega prostora“ so hoteli vključiti tudi Jugoslavijo.¹⁹⁾ Gospodarski razvoj v najbližji bodočnosti bo šel gotovo še dalje v pravcu avtarkije in formacije gospodarsko-političnih blokov. Krepitev bloka zapadne demokracije in njegova aktivnejša politika v jugovzhodni Evropi²⁰⁾... odpira za Jugoslavijo nove možnosti pridobitve tržišč. Anglija uvaža 88 odstotkov vsega evropskega uvoza mesa, nad 90 odstotkov evropskega uvoza pšenice in moke ter veliko množino goveje živine. Tudi za izvoz lesa so perspektive v tem okviru ugodnejše.

Kratek pregled razvoja svetovnega gospodarstva je pokazal, kako je skoraj vsak njegov novi korak pomenil nov udarec za slovensko kmetijstvo. Industrijska kriza in velik dvig krivulje brezposelnih v industrijskih državah je ustavil izseljevanje našega odvečnega agrarnega prebivalstva. Padec življenjskega standarda delavstva in svetovna agrarna kriza je usmerila kmetijstvo nekaterih držav v pravcu avtarkije. Na račun našega izvoza in domačega konzuma je bila izvedena delna racionalizacija osamosvojitvenih držav. —

¹⁸⁾ Dr. Pless, Naša zunanja trgovinska politika, referat na banovinski kmetijski anketi, 1938.

¹⁹⁾ Glej I. Bratko: „Južnovzhodna Evropa, njen gospodarski ustroj in razvoj“, Obzorja, 1938, št. 5—6.

²⁰⁾ Anglija se je v prvi polovici 1938. povzpela na zelo vidno mesto v zunanji trgovini Jugoslavije. Dvig izkazuje prav tako naš izvoz v ČSR.

Ta kratek razgled po svetu pa je tudi pokazal, da naš agrarni problem ni le v agrarni prenaseljenosti, niti le v tehnični zaostalosti, niti le v podrejeni vlogi našega kmetijstva do industrije, polfevdalne veleposesti in do drugih pokrajin države. Celoten svetovni gospodarski mehanizem, katerega majhno tvorbo kolesce je tudi naše narodno gospodarstvo, je šel v pravcu poostrenega potiskanja našega kmetijstva. Ta ugotovitev more biti ena izmed osnov nadaljnjih raziskovanj in naporov za gospodarski in socialni dvig našega podeželja.

(Konec I. dela)

Jože Kerenčič

Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih gorica

Lastniki iz Jeruzalemskih gor

56.63 odstot. celotne produktivne površine zemlje v Jeruzalemskih gorica pripada 733 zemljiškim gospodarstvom, katerih lastniki bivajo v Jeruzalemskih gorica. Ta gospodarstva merijo skupno 76.36 odstot. vseh njiv, 68.64 odstot. vseh travnikov, 48.97 odstot. vseh vrtov, 30.49 odstot. vseh vinogradov, 58.87 odstot. vseh pašnikov, 53.94 odstot. vseh gozdov in 61.45 odstot. vseh stavbišč v Jeruzalemskih gorica.

Med 733 zemljiškimi gospodarstvi ima 604 zemljo le v Jeruzalemskih gorica, 129 pa ima zemljo v Jeruzalemskih gorica in izven njih v 25 sosednjih kmečkih naseljih. Posamezna gospodarstva so različne velikosti. Njih struktura je podrobneje razvidna iz preglednic na str. 313.

Največ zemljiških gospodarstev nad 10 ha velikosti je v kat. občinah Libanja (8), Mihalovci (10), Vinski vrh (18), Sv. Miklavž (12), Radomerje (6).

Primerjava strukture zemljiških gospodarstev lastnikov iz Jeruzalemskih gor s strukturo zemljiških gospodarstev v vsej Sloveniji¹⁸⁾ kaže, da v Jeruzalemskih gorica še izraziteje kakor drugod prevladuje malo zemljiško gospodarstvo (v Jeruzalemskih gorica je $\frac{2}{5}$ gospodarstev velikih do 2 ha, v vsej Sloveniji pa $\frac{1}{3}$, odnosno v Jeruz. gorica $\frac{2}{3}$ do 5 ha, v vsej Sloveniji pa $\frac{3}{5}$).

Nekateri lastniki teh 733 zemljiških gospodarstev imajo zemljo v eni, drugi v dveh ali več kat. občinah Jeruzalemskih gor, odn. 25 sosednjih naselij. Podrobneje je to razvidno iz preglednice na str. 314.

¹⁸⁾ Na podlagi ljudskega štetja l. 1931 je v Sloveniji (v Dravski banovini) 156.628 zemljiških gospodarstev in sicer velikosti: 11.8 odstot. do 0.5 ha, 8.5 odstot. 0.5—1 ha, 12.7 odstot. 1—2 ha, 24.4 odstot. 2—5 ha, 18.7 odstot. 5—10 ha, 15.8 odstot. 10—20 ha, 8.1 odstot. nad 20 ha. Podatki: Statistični godišnjak 1935—36.

Kat. občina	Število z. g.	Ima zemlje ha								
		do 0.5	0.5-1	1-2	2-5	5-10	10-15	15-20	20-30	nad 30
Litmerk	36	8	4	9	7	6	1	—	1	—
Libanja	34	5	4	6	2	9	3	1	3	1
Pavlovski vrh	34	5	4	7	13	3	—	1	1	—
Mihalovci	36	2	—	10	12	2	7	1	2	—
Ivanjkovci	23	4	3	4	4	4	2	—	—	2
Veličane	31	1	2	8	9	11	—	—	—	—
Cerovec	20	3	5	3	5	2	1	1	—	—
Plešivec	7	1	—	2	3	—	—	—	—	1
Brebrovnik	50	2	6	6	19	12	2	2	1	—
Vinski vrh	44	2	2	4	13	5	13	2	3	—
Sv. Miklavž	41	7	1	4	10	7	1	3	5	3
Kajžar	19	1	5	9	3	—	1	—	—	—
Vuzmetinci	22	1	4	7	4	3	—	—	3	—
Ilovci	9	—	—	1	4	2	1	1	—	—
Hermanci	15	—	1	3	3	8	—	—	—	—
Gomila	23	—	4	4	7	5	3	—	—	—
Kog	54	7	6	8	22	7	—	2	1	1
Lačaves	33	10	4	4	10	2	1	2	—	—
Vitan	42	5	2	4	8	11	6	5	1	—
Jastrebc	48	5	5	9	16	11	2	—	—	—
Radomerje	46	3	12	7	10	8	1	4	—	1
Gresovščak	5	—	—	2	3	—	—	—	—	—
Slamnjak	33	4	3	6	12	5	1	—	2	—
Rinčetova gr.	4	—	—	—	2	1	1	—	—	—
Nunska graba	12	—	3	6	3	—	—	—	—	—
Presika	12	1	2	3	4	—	2	—	—	—
skupno	733	77	82	136	208	124	49	25	23	9
v ‰	100,0‰	10,50‰	11,19‰	18,55‰	28,35‰	16,92‰	6,68‰	3,41‰	3,14‰	1,23‰

Velikost v ha	Število	Ima zemljo	
		samo v Jeruz. goricah	tudi v sos. km. nas.
do 0.5	77	77	—
0.5— 1	82	81	1
1— 2	136	125	11
2— 5	208	166	42
5—10	124	79	45
10—15	49	34	15
15—20	25	17	8
20—30	23	18	5
nad 30	9	7	2
skupno	733	604	129

Velikost v ha	Število	Ima zemljo v							
		1 k. o.	2 k. o.	3 k. o.	4 k. o.	5 k. o.	6 k. o.	7 k. o.	8 k. o.
do 0.5	77	75	1	1	—	—	—	—	—
0.5— 1	82	77	5	—	—	—	—	—	—
1— 2	136	100	34	2	—	—	—	—	—
2— 5	208	98	84	21	5	—	—	—	—
5—10	124	29	53	33	8	1	—	—	—
10—15	49	8	20	15	3	2	1	—	—
15—20	25	3	8	8	6	—	—	—	—
20—30	23	4	6	5	4	4	—	—	—
nad 30	9	1	1	2	3	—	1	—	1
skupno	733	395	212	87	29	7	2	—	1

Skoro ena polovica vseh zemljiških gospodarstev ima zemljo v več kakor 1 kat. občini, med njimi je čez eno tretjino onih gospodarstev z velikostjo do 5 ha. Iz gornjega je razvidna velika razdrobljenost, ki je v resnici še večja, kajti tukaj ni upoštevana razdrobljenost zemljišč posameznih gospodarstev v okviru posameznih kat. občin. V razdrobljenosti pa je šibkost gospodarstva. Večina zemljiških gospodarstev v Jeruzalemskih goricaх ima zavoljo razdrobljenosti slabe pogoje.

Lastniki 733 zemljiških gospodarstev v Jeruzalemskih goricaх imajo 3566.1 ha celotne produktivne površine Jeruzalemskih goric. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Število	Ima v Jeruzalemskih goricaх ha							
		njiv	travn.	vtrov	vinogr.	pašn.	gozd.	stavn.	skupno
do 0.5	77	3.6	1.1	2.2	10.1	2.7	1.7	1.0	22.4
0.5— 1	82	17.7	2.1	8.0	20.5	4.5	5.3	1.3	58.4
1— 2	136	68.0	17.2	21.3	51.0	13.5	23.5	2.5	197.0
2— 5	208	265.4	55.8	62.7	85.1	55.1	127.6	7.2	658.9
5—10	124	307.6	105.3	54.2	64.4	70.1	173.2	7.3	782.1
10—15	49	234.6	78.6	26.0	44.6	41.4	126.2	4.5	555.9
15—20	25	152.2	58.0	17.7	27.1	25.1	113.1	3.3	396.5
20—30	23	182.2	92.4	25.6	45.8	37.5	139.4	3.4	526.3
nad 30	9	90.0	48.5	22.6	67.1	32.4	105.5	2.5	368.6
skupno	733	1320.3	459.0	240.3	415.7	282.3	815.5	33.0	3566.1

Lastniki, ki bivajo v Jeruzalemskih goricaх, imajo le 76.36 odstot. njiv, 68.64 odstot. travnikov, 48.97 odstot. vrtov, 30.49 odstot. vinogradov, 58.87 odstot. pašnikov, 53.94 odstot. gozdov, 61.45 odstot. stavbišč, odnosno le 56.63 odstot. celotne produktivne površine zemlje v Jeruzalemskih goricaх, ostalo je last lastnikov izven Jeruzalemskih goric.

Ako je razmerje med površino posameznih kultur (njiv, travnikov, vrtov, vinogradov, pašnikov, gozdov, stavbišč) pri celotni produktivni površini v Jeruzalemskih goricaх kakor (izraženo v odstotkih):

27.46:10.62:7.79:21.65:7.62:24.01:0.85, je razmerje pri zemlji, ki jo imajo lastniki Jeruzalemskih gorih kakor (izraženo v odstotkih): 37.02:12.87:6.74:11.66:7.92:22.87:0.92; torej za te lastnike predvsem ugodneje pri njivah, skrajno neugodno pri vinogradih. Dočim so lastniki $\frac{3}{4}$ površine vseh njiv, so lastniki le do $\frac{1}{3}$ vseh vinogradov v Jeruzalemskih gorah.

129 izmed 733 lastnikov iz Jeruzalemskih gorih ima zemljo tudi v sosednjih naseljih. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Velikost v ha	Število	Ima v sosednjih naseljih ha							
		njiv	travn.	vrtov	vinogr.	pašn.	gozd.	stavb.	skupno
do 0.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
0.5— 1	1	—	—	—	0.2	—	—	—	0.2
1— 2	11	3.7	1.2	0.1	—	—	4.1	—	9.1
2— 5	42	19.8	5.9	1.0	0.8	1.5	17.7	—	46.7
5—10	45	49.7	11.2	1.0	1.8	2.0	27.3	0.1	93.1
10—15	15	10.6	10.5	—	0.2	0.5	19.1	—	40.9
15—20	8	10.4	7.2	—	—	0.6	12.7	—	30.9
20—30	5	4.8	2.2	1.9	0.6	0.5	5.9	—	15.9
nad 30	2	4.6	3.4	—	—	0.5	1.0	—	9.5
skupno	129	103.6	41.6	4.0	3.6	5.6	87.8	0.1	246.3

V Jeruzalemskih gorah in v 25 sosednjih naseljih ima 733 lastnikov, ki biva v Jeruzalemskih gorah, skupno 3812.4 ha celotne produktivne površine, odnosno 1423.9 ha njiv, 500.6 ha travnikov, 244.3 ha vrtov, 419.3 ha vinogradov, 287.9 ha pašnikov, 03.3 ha gozdov in 33.1 ha stavbišč. Podrobneje je to razvidno iz sledečih dveh preglednic:

Velikost v ha	Število	Ima v celoti ha							
		njiv	travn.	vrtov	vinogr.	pašn.	gozd.	stavb.	skupno
do 0.5	77	3.6	1.1	2.2	10.1	2.7	1.7	1.0	22.4
0.5— 1	82	16.7	2.1	8.0	20.7	4.5	5.3	1.3	58.6
1— 2	136	71.7	18.4	21.4	51.0	13.5	27.6	2.5	206.1
2— 5	208	285.2	61.7	63.7	85.9	56.6	145.3	7.2	705.6
5—10	124	357.3	116.5	55.2	66.2	72.1	200.5	7.4	875.2
10—15	49	245.2	89.1	26.0	44.8	41.9	145.3	4.5	596.8
15—20	25	162.6	65.2	17.7	27.1	25.7	125.8	3.3	427.4
20—30	23	187.0	94.6	27.5	46.4	38.0	145.3	3.4	542.2
nad 30	9	94.6	51.9	22.6	67.1	32.9	106.5	2.5	378.1
skupno	733	1423.9	500.6	244.3	419.3	287.9	903.3	33.1	3812.4

Iz gornje preglednice je razvidno, da so sorazmerno bolj udeležena pri lastništvu njiv zemljiška gospodarstva skupin 2—20 ha, pri travnikih skupine nad 5 ha, pri vrtovih skupine do 5 ha, pri vinogradih skupine do 5 ha in skupina nad 30 ha, pri pašnikih skupini do 1 ha, skupini 2—10 ha in

Velikost v ha	Štev. v %	Zemlja v %							
		njive	travn.	vrtovi	vinogr.	pašn.	gozd.	stavb.	skupno
do 0.5	10.50	0.25	0.22	0.90	2.41	0.94	0.19	3.02	0.59
0.5—1	11.19	1.18	0.42	3.28	4.94	1.56	0.59	3.92	1.54
1—2	18.55	5.03	3.67	8.77	12.17	4.69	3.06	7.55	5.41
2—5	28.38	20.03	12.31	26.07	20.49	19.66	16.08	21.75	18.50
5—10	16.92	25.09	23.25	22.59	15.75	25.04	22.20	22.36	22.96
10—15	6.68	17.22	17.78	10.64	10.69	14.55	16.08	13.60	15.65
15—20	3.41	11.42	13.01	7.24	6.47	8.93	13.93	9.97	11.21
20—30	3.14	13.13	18.88	11.26	11.07	13.20	16.08	10.28	14.22
nad 30	1.23	6.65	10.46	9.25	16.01	11.43	11.79	7.55	9.92
skupno	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

skupina nad 30 ha, pri gozdovih skupine nad 10 ha, pri stavbiščih pa skupine do 5 ha velikosti.

Primerjava Jeruzalemskih gor z vso Slovenijo¹⁹⁾ v vprašanju, v kakem razmerju je lastnina med posameznimi velikostnimi skupinami zemljiških gospodarstev, kaže, da je pri 733 zemljiških gospodarstvih lastnikov iz Jeruzalemskih gor pri celotni lastnini udeleženo malo zemljiško gospodarstvo v večji meri, kakor velja to za vso Slovenijo. Skupini do 0.5 ha velikosti pripada 0.59 odstot. površine (v vsej Sloveniji 0.4 odstot.), 0.5—1 ha 1.54 (0.8), 1—2 ha 5.41 (2.3), 2—5 ha 18.50 (9.8), 5—10 ha 22.96 (16.2), odstotkov, ali skupno skupinam do 10 ha 49.0 odstot. (v vsej Sloveniji 29.5 odstot.); pri večjih gospodarstvih pa je obratno: 10—20 ha 26.86 odstot. (26.9 odstot.), nad 20 ha 24.14 odstot. (43.6 odstot.!) ali skupno skupinam nad 10 ha 51.0 odstot. (v vsej Sloveniji 70.5 odstot.).

Podrobno je to razvidno tudi iz sledeče preglednice o povprečni površini posameznega zemljiškega gospodarstva v okviru pos. velikostne skupine:

Velikost v ha	Povprečno na 1 zemlj. gosp. ha:							
	njiv	travn.	vtov	vinogr.	pašn.	gozd.	stavb.	skupno
0.5—1	0.05	0.01	0.03	0.13	0.04	0.02	0.01	0.29
0.5—1	0.20	0.03	0.10	0.25	0.06	0.06	0.02	0.72
1—2	0.53	0.14	0.16	0.38	0.09	0.20	0.02	1.52
2—5	1.37	0.30	0.31	0.41	0.27	0.70	0.03	3.39
5—10	2.88	0.94	0.45	0.53	0.58	1.62	0.06	7.06
10—15	5.00	1.82	0.53	0.91	0.86	2.97	0.09	12.18
15—20	6.50	2.61	0.71	1.08	1.03	5.03	0.13	17.07
20—30	8.13	4.11	1.19	2.02	1.65	6.32	0.15	23.57
nad 30	10.51	5.76	2.51	7.46	3.65	11.83	0.29	42.03

¹⁹⁾ V vsej Sloveniji pripada celotna površina posameznim skupinam zemljiških gospodarstev izraženo v odstotkih: do do 0.5 ha 0.4, 0.5—1 ha 0.8, 1—2 ha 2.3, 2—5 ha 9.8, 5—10 ha 16.2, 10—20 ha 26.9, nad 20 ha 43.6 odstotkov. (Glej Statistični godišnjak 1935—36.)

Dejstvu, da pripade povprečno posameznemu zemljiškemu gospodarstvu lastnikov iz Jeruzalemskih goric več zemlje, kakor pa v vsej Sloveniji, je razlog v tem, ker ni v Jeruzalemskih goricah lastnika nad 100 ha velikosti, v vsej Sloveniji pa jih je dovolj.²⁰⁾ Toda Jeruzalemske gorice imajo izrazito kmečki značaj, skoro vsem izmed 733 lastnikov zemljiških gospodarstev v Jeruzalemskih goricah je zemlja edini, odnosno glavni vir preživljanja, dočim je v vsej Sloveniji dobra $\frac{1}{5}$ zemljiških lastnikov, ki jim je dohodek iz zemlje stranskega značaja.²¹⁾

O C E N E

Narte Velikonja: Besede. Povest. Sodalizio S. Ermacora, Edit. Gorizia. Tipografia Consorziale, Trieste. 1937. Strani 309.

Narte Velikonja, ki ga poznamo predvsem kot odličnega pisatelja psiholoških novel in črtic, nas je že s svojimi — sicer skromnimi — „Višarskimi poleni“, a še veliko bolj pozneje z „Našim psom“ navdal z upanjem, da utegnemo kdaj dobiti od njega tudi daljše leposlovno delo. Sedaj nam je pisatelj to upanje potrdil z „Besedami“, ki niso le najobširnejši dosedanji avtorjev spis, ampak predstavljajo tudi v našem dokaj medlem pripovednem slovstvu zadnjih let upoštevana vredno delo. Po vsebini in obliki moremo „Besede“ še najlažje uvrstiti med naše dobre ljudske povesti, pri čemer pa moram posebej poudariti, da je izraz „ljudska povest“ zgolj stilna, a ne vrednostna označba.

Zato se mi zdi potrebno, da najpoprej ugotovim nekatere splošne značilnosti Velikonjevega dela: „Besede“ so 1. izrazito epska, 2. pokrajinsko-domačijska, 3. kmečka, 4. sodobna in 5. občestvena povest. Vse to so nedvomno poteze, ki morejo biti sleherni, posebno pa še ljudski povesti samo v prid.

Prvo, zaradi česar se „Besede“ bralcu kmalu prikupijo, tako da ne samo nadaljuje z branjem, čeprav se mu je na prvih straneh morebiti nekoliko upiralo, ampak ga nadaljevanje celo zmerom bolj mika, je nedvomno njihova izrazita pripovednost. Dasi v povesti iz vzrokov, ki jih homo še omenili, ni osrednje zgodbe in je celota zgrajena tako rekoč iz samih stranskih dogodkov, je vendarle snovno na moč zanimiva in napeta. Resda ni v njej velikih, nenavadnih dogodkov, a prav tako ni utrujajočih opisov in razmišljanj. Življenje, o katerem nam pisatelj pripoveduje, je vsakdanje, preprosto kmečko življenje, ki pa po zaslugi avtorjevega res klenega in nazornega pripovedovanja tako polno zaživi pred nami, da nas nujno potegne za seboj. Priznati moramo, da je taka fabulistična privlačnost ne le znamenje rojenega pripovednika, ampak tudi prvi pogoj njegovega uspeha pri bralcih.

²⁰⁾ Skupno 485 zemljiških gospodarstev, ki merijo nad 100 ha, od tega 299 velikosti 100—200 ha, 131 velikosti 200—500 ha in 55 velikosti nad 500 ha. (Glej Statistični godišnjak.)

²¹⁾ Med 154.628 zemljiškimi gospodarstvi celih 32.877 gospodarstev, med temi kar polovica velikosti do 1 ha, četrta velikosti 1—2 ha, šestina velikosti 2—5 ha itd. (Glej Statistični godišnjak.)

Drugo, kar je vredno poudariti pri tej povesti, je njena pokrajinsko-domačijska označba. Pisatelj je v nji razgrnil pred nami mali zemljevid svoje ožje domovine, goratega pasu med Angelsko goro in Vipavsko dolino, kjer se po večini gode vsi dogodki, in tako uvedel v naše slovstvo novo zanimivo pokrajino z njenimi ljudmi. Vendarle pa tega zemljepisnega in folklornega elementa, ki se močno razodeva tudi v rabi narečnih izrazov, ne smemo presojati le kot snovno zanimivost, marveč je pisatelj na tej osnovi in v tem okviru zamislil celotno zgradbo svoje povesti. Dejanje je postavil v predvojno dobo, ki je čas njegove mladosti, in ga omejil predvsem na dvoje krajev v prej omenjenem pasu ozemlja, ki „sega od Sinjega vrha do čavenskega čela“, to je na Dol in Otlico z bližnjo okolico. Čeprav razen kratke opombe na prvi strani v delu ni avtobiografskih vstavk, kar je pripovednemu značaju spisa le v prid, pa vendarle skoz in skoz čutimo, da so premnoge osebe risane po živih modelih in dogodki v marsičem posneti po resničnem življenjskem zgledu. Toda na ta način se ni obogatil samo Velikonja v pričujoči povesti, marveč je to značilna poteza vseh realističnih pisateljev. Za estetsko presojo niti ni važno, od kod je umetnik vzel snov za svoje delo, ampak kako jo je obdelal.

Realista razodeva tudi upoštevanje okolja, ki se kaže v tem, da je avtor ne samo dogodke, ampak tudi ljudi in njihova dejanja skušal razložiti predvsem iz povezanosti z zemljo ter iz vpliva pokrajine in njenega značaja. „Pri nas je kmalu suša, kajti voda presiha v apnenec in izhlapi,“ pravi pisatelj o tej zemlji že takoj v prvem poglavju, s čimer je označil ne samo letni čas, v katerem se godi povest, ampak tudi ozračje, ki nekako izziva dogodke in usodno vpliva nanje. Ta elementarni pojav je zato važen znanji motiv v povesti, ki nam prikazuje težko življenje ljudi v krajih, kjer ni vode, hkrati pa tudi pomembno notranje gibalno vsega dogajanja, kajti neznosna vročina se izkaže naposled kot zli demon, ki ima v oblasti celo duše ljudi in se igra z njihovimi strastmi. Vendarle pa zato še ne smemo misliti, da je osnova Velikonjevega dela naturalistični determinizem, po katerem naj bi bil človek samo igrača narave, zakaj proti takemu pojmovanju govore razločno vidne idealistične prvine, ki so poudarjene zlasti proti koncu povesti.

Prav tako kakor klimatični značaj pokrajine pa je pisatelj pokazal tudi socialno strukturo tega vaškega življenja. „To niso grunti, ki bi imeli hlapce. Težja dela opravljajo domači moški, lažja pa ženske. In kjer gredo moški po svetu za delom, morajo ženske vse. Za oranje in košnjo najamejo.“ Iz teh besed prav lahko razberemo tisto tipično vaško nasprotje med „bajtami in boljšimi hišami“, ki ne ustvarja samo značilne stanovske razločke, ampak oblikuje tudi značaje in posebno moralo, ki se ravna po imetju in veljavi. Pisatelj je to nasprotje v povesti spretno izrabil za marsikatero navzkrižje med posamezniki, sosedi in vaščani vobče, kar mu je bilo tem lažje, ker je vse dogodke zvezal z volitvijo novega župana. Pri tem pa seveda ni pozabil na erotiko, ki je v tej povesti vir mnogih sporov in sprav, katerih opisi so se avtorju prav posebno posrečili. Na ta rovaš ni zasnoval le vrsto idiličnih, tragičnih in komičnih epizod, marveč je tako lahko prikazal zlasti več svojiskih značajev in tipov. Podobe ljudi zanimajo Velikonja skorajda bolj kakor opisi prirode, kar se vidi že iz tega, da v njegovem pripovedovanju prevladuje dialog. „Besede“ so tako v resnici predvsem besede, ki jih govore pisateljevi kaj raznovrstni junaki: tu nastopajo kmetje in bajtarji, učitelji in gozdarji, pastirji in oglarji, lovci in vozniki, trgovci in krčmarji, možje in fantje, žene in dekleta in tako se ne čudimo avtorjevemu prizadevanju, da nam v eni sami povesti nakopiči čim več zgodb. Pri tem pa mu očitno ne gre za golo fabu-

listiko, ampak ga vodi v prvi vrsti želja, da bi nam prikazal občestvo vasi. Čeprav je povest zaradi tega prenatrpana in tu in tam kar nepregledna, moramo vendarle priznati, da nam je Velikonja ustvaril z njo izrazito kmečko povest, kakršne so v našem slovstvu redke.

Kljub temu pa, da je avtor zajel snov za pričujoče delo iz polpretekle dobe in je vse dejanje omejil na določeni kraj, smemo „Besede“ imenovati sodobno povest. Tudi drugod po naši domovini utegnejo biti podobne pokrajine in dogodki, kakor so se vršili v Otlici na Dolu pred nekaj desetletji, bi se mogli tudi dandanes dogoditi v kateri koli slovenski vasi. Marsikje še nimajo vodovoda in župana volijo sinovi še prav tako kakor njihovi očetje! Posebno pa je zakoreninjena in le težko spremenljiva duševnost kmečkega človeka, ki se kljub menji časov le počasi prebija do novih razgledov. In tako tudi osebe v Velikonjevi povesti, pa najsi njihovi „modeli“ ne žive več, niso „historični“ junaki, ampak ljudje našega časa. To je ljudje od včeraj, danes in jutri.

Naposled moram opozoriti še na eno, morebiti najzanimivejšo potezo povesti, namreč na njen kolektivni značaj. Tudi če ne bi imeli pisateljeve avtentične izjave, bi že iz „Besed“ samih prav lahko spoznali, da poglavitni „junak“ v povesti ni ta ali oni posameznik, marveč vas kot celota. Ko smo povest prebrali, imamo vtis, da pisatelj ni pozabil nobene hiše v vasi, če že ni mogel „upoštevati“ kar vseh njenih prebivalcev. Zato je popolnoma v redu, da je Velikonja — ba je — nadomestil prvotni naslov „Župan“ z novim, čeprav se nam „Besede“ zde nekam premalo jasne in izrazite. Bolje bi bilo morebiti „Naša vas“ ali podobno. Resda je tudi sedanjí naslov mogoče smiselno tolmačiti, a le bolj v prenesenem, simboličnem pomenu kot prispodobo vrtoglavega izbruha ljudske duše in njenih strasti v poletni vročini in ob volitvah. A priznati moramo, da je avtorju precej dobro uspela zamisel vaškega občestva, čigar podoba se v bralcu ne razblini kljub temu, da se mu zlasti vtisnejo v spomin posamezni prizori in osebe. So strani v tej knjigi, ki jih moramo šteti med najsočnejše sadove naše proze. Pisatelju pa bi očital predvsem to, da je delo preobremenil s snovjo, zaradi česar tu in tam v povesti ni čutiti prave epske nujnosti in povezanosti. Prevelika natrpanost drobnih dogodkov in vaških malenkosti ovira preglednost. Proti enotnosti gradnje je grešil avtor zlasti s tem, da je porabil za opis dogodkov od smrti pa do pogreba starega župana skoraj prav toliko strani kakor pozneje za zgodbe več tednov. Prav tako je premalo jasno izpeljano nasprotje med Otličani in Dolčani, dasi je bilo v začetku izrazito poudarjeno. Tudi se avtor ponekod ni mogel izogniti ponavljanju in celo lapsusom, kakršen je na primer na strani 256., ko Pračka pravi Povhovemu, češ da „Roza že šiva“ za balo, ko vendar še vsa vas misli, da je Povhov mrtev. Marsikaj gre sicer na rovaš dejstva, da se je knjiga tiskala v zamejstvu in da avtor ni imel prilike videti korektur, kar je razvidno iz njegovega Pojasnila (DS 1937/38, 292-3). Prav zato želimo, da bi povest, ki je letos med drugimi dobila nagrado dravske banovine, izšla še pri nas — ne le popravljena, ampak tudi v nekoliko manj skromni zunanji opremljeni. Delo zasluži, da ne ostane dostopno edinole Slovincem onstran mej, na katere se bo spomnil pač vsakdo, kdor bo bral to Velikonjevo povest.

France Vodnik

Joseph Yourtchitch: Georges Koziak, Janissaire Slovène, traduit du slovène par 1 Abbé Ferdinand Kolednik.

Belgijsko-francosko založništvo J. Depuis, Fils et Cie v Charleroi in Parizu je letos poleti izdalo v svoji zbirki De l'Histoire Romancée (zgodovina v romanih)

francoski prevod Jurčičevega Jurija Kozjaka. G. F. Kolednik, ki je prevod oskrbel, je bil med poslednjimi dijaki cistercijske francoske gimnazije v Rajhenburgu. Študiral je nekaj časa bogoslovje v Lyonu ter deloval tudi kot izseljeniški duhovnik v Franciji, radi česar popolnoma obvlada francoski jezik. Zveze Rajhenburga s Stično, ki se je prav takrat pripravljala na proslavo 800-letnice ustanovitve stiškega samostana, so morda odločile, da si je g. Kolednik izbral prav Jurija Kozjaka za svoj prvi večji prevod. Romantična snov te povesti pa bo gotovo zanimala tudi francoskega čitatelja, kajti v francoski literaturi najnovejše dobe se opaža težnja, da se skuša oplajati in prerajati prav iz romantičnih snovi, ki jih vsebujejo dela, sloneča na ljudskem izročilu francoske province. Knjiga obsega tudi kratek uvod o Jurčiču in o pomenu Jurija Kozjaka za slovensko literaturo. Ob koncu je dodana še kratka zgodovina Stične. Zanimivo je tudi, da je knjigi napisal predgovor Georges Goyau, član francoske akademije, kar bo gotovo dobro priporočilo za francoske čitatelje. Slovencem pa, ki količkaj znajo francoski, bo ta prevod tudi dobrodošel, kajti jezik je prav lep in hkrati lahek ter ohranja kljub pristno slovenski snovi svoj francoski kolorit. Kakor čujemo, se nam obeta od istega prevajalca tudi prevod Finžgarjevega romana „Pod svobodnim soncem“.

J. K.

Popravki k članku „Južnovzhodna Evropa, njen gospodarski ustroj in razvoj:

Str. 175. Namesto: „na Madžarskem 4.4“, Popravi: na Madžarskem 44;

Str. 177. Namesto: „v Grčiji 82.1“, Popravi: v Grčiji 42.1;

Str. 180. Namesto: „znašal 1936“, Popravi: znašal 1934;

Str. 181. Namesto: „primeri z 1936“, Popravi: primeri: z 1935.

Popravki k članku „Na Jonskem morju“:

Str. 157., tretji odstavek, 5. vrsta: „... mora občutiti ganjenost (ne občudovati!)

Str. 158., tretji odstavek, 7. vrsta: „padajo v nedolžnost...“ (ne neodložnost).

